

Povijesna paradigma djetinjstva

Grgić, Barbara

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:349697>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-20**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Engleski jezik i književnost (nastavnički smjer) i Pedagogija

Barbara Grgić

Povijesna paradigma djetinjstva

Diplomski rad

izv.prof.dr.sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2018.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za pedagogiju
Diplomski studij Engleski jezik i književnost i Pedagogija

Barbara Grgić

Povijesna paradigma djetinjstva

Diplomski rad

Društveno područje, polje pedagogija, grana opća i nacionalna povijest
pedagogije

izv. prof. dr.sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2018.

Sažetak

Tema ovog rada je prikaz povijesnog formiranja paradigme djetinjstva u društvu i u dječjoj književnosti. U radu se daje uvid u višestruka shvaćanja pojma djetinjstvo. Shvaćanje djetinjstva razlikovalo se kroz povijest, na što su utjecale različite ekonomske, kulturne, društvene i političke promjene. U radu će se razmotriti odabrane promjene u zapadnoj Europi od antike do 20. stoljeća, kao i njihov utjecaj na oblikovanje ideja o shvaćanju djetinjstva. Mislioci koji su se pri tome posebno istaknuli su empirista John Locke i prosvjetitelj Jean-Jacques Rousseau. Radom se daje uvid u formiranje paradigme djetinjstva u praksi pisanja knjiga za djecu i o djeci. Dječja literatura i književnost za djecu, važan su dio djetinjstva, omiljeni su djeci te pridonose shvaćanju djetinjstva. Pažnja se usmjerava na priručnike o odgoju, pedagoške knjige, stripove i časopise te na prozne oblike dječje književnosti, odnosno na romane, slikovnice, basne i bajke te autobiografije. Rad prikazuje odabrane dominantne tipove dječjih likova u dječjoj književnosti pomoću konkretnih primjera u djelima Gospodar muha, Gospodar prstenova i Pipi Duga Čarapa. Razmatra se i ideja trajnog djetinjstva u djelima Alica u zemlji čudesa i Petar Pan. Na poslijetku se daje uvid u povijesni pregled proznih oblika engleske književnosti od nastanka dječje književnosti u 18. stoljeću do 20. stoljeća. Iz pregleda odabrane literature prikazuju se značajne promjene u formiranju paradigme djetinjstva kroz povijest i njihov utjecaj na prezentiranje djetinjstva u dječjoj književnosti i literaturi.

Ključne riječi: engleska dječja književnost, književnost za djecu, likovi, modeli ponašanja

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Značenje naslova rada	3
2. Odnos prema djetetu i djetinjstvu u ranoj povijesti.....	5
2.1. Antička Grčka i Rim (od 600. godine pr. Kr. – 400. godine).....	5
2.2. Srednji vijek	6
2.3. Humanizam i renesansa (14. - 16. st.).....	8
2.4. Reformacija (16. st.).....	8
3. Odnos prema djetetu i djetinjstvu u novom svjetlu	10
3.1. Dijete i djetinjstvo u 18. stoljeću.....	10
3.1.1. John Locke (1632-1704).....	11
3.1.2. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778).....	12
3.1.3. Emil ili O odgoju.....	13
3.2. Dijete i djetinjstvo u 19. stoljeću.....	15
3.3. Dijete i djetinjstvo u 20. stoljeću.....	16
3.3.1. Stoljeće djeteta	17
3.3.2. Manipulacija djetinjstva	18
4. Literatura o djeci i za djecu	20
4.1. Priručnici za odgoj djece	20
4.2. Didaktičke knjige	21
4.3. Stripovi i časopisi	22
5. Dječja književnost	23
5.1. Slikovnice.....	23
5.2. Basne i bajke	24
5.3. Autobiografije	25
6. Tipovi djeteta i djetinjstva u dječjoj književnosti.....	26
6.1. Zlo dijete.....	26
6.1.1. Gospodar muha.....	26
6.2. Nevino dijete	28
6.2.1. Gospodar prstenova.....	28
6.3. Razmaženo dijete	29
6.3.1. Pipi Duga Čarapa.....	30
6.4. Trajno djetinjstvo	31
6.4.1. Alica u zemlji čudesa.....	32

6.4.2. Petar Pan.....	33
7. Engleska dječja književnost i povijest djetinjstva	35
7.1. Engleska dječja književnost u 18. stoljeću	35
7.2. Engleska dječja književnost tijekom 19. stoljeća	36
7.3. Engleska dječja književnost 20. stoljeća	37
Zaključak.....	38

Uvod

Različita vremenska razdoblja, različito utječu na formiranje određenih ideja pa tako i na formiranje ideje o shvaćanju djetinjstva. Zadatak rada je opisati kako se ideja djetinjstva formirala kroz povijest u teoriji, ali i proučavanjem literature za djecu u praksi. Naglasak se stavlja na englesku dječju književnost, jer je dosta raširena i bogata izvorima.

Prije dubljeg ulaska u temu rada, u prvome se poglavlju detaljnije razrađuje značenje naslova rada. Sintagma povijesna paradigma djetinjstva se promatra kao skup ideja koje objašnjavaju kako se shvaćalo djetinjstvo u određenom povijesnom razdoblju. Za potrebe ovog rada uzima se vrijeme od antike do modernih vremena, odnosno 20. stoljeća.

U drugom poglavlju se donose ideje o shvaćanju djetinjstva u ranoj povijesti, dok se u trećem poglavlju prikazuje shvaćanje ovoga pojma u literaturi novije povijesti. Stari su Rimljani i Grci smatrali da su djeca njihova svojina te da mogu raspolagati njihovim životima kako žele. Crkva donosi promjene u srednjovjekovno društvo predstavljajući djecu kao nevine i čiste te na taj način najpoželjnije modele ponašanja. U razdoblju humanizma i renesanse počinje se povećavati interes za učenja o razvoju djeteta, dok reformisti smatraju da su djeca po prirodi zla i sklona grijehu. Na društvo u 18. stoljeću najviše utječu romantičari koji slave djetinjstvo, a u tome prednjače poznati mislioci John Locke i Jean Jacques Rousseau. Pojavom industrijalizacije u 19. stoljeću, djeca se počinju izrabljivati, što nije u skladu s tada vodećom viktorijanskom idejom o stvaranju stabilnog doma. Na kraju rada donosi se pregled 20. stoljeća koje se smatra „stoljećem djeteta“, ali uz to i vrijeme pojave komercijalizma.

Četvrto poglavlje donosi uvide u primjere odabrane literature za djecu i o djeci. Pod pojmom literatura, rad podrazumijeva neknjiževna djela. Literatura o djeci podrazumijeva priručnike o odgoju namijenjenih roditeljima, koji se bave dječjim pitanjima, a literatura za djecu podrazumijeva didaktičke knjige, koje su sredstva za stjecanje određenih znanja te stripovi i časopisi, koji služe za zabavu i razonodu.

Nešto literatnija djela, kao što su slikovnice, basne i bajke te romani i autobiografije, postaju sve brojnija i popularnija tek u 18. stoljeću kada nastaje nova grana književnosti, dječja književnost. Peto poglavlje donosi kratak pregled tih djela. Slikovnice privlače djecu svojom vedrošću, basne ih uče moralnim vrijednostima, bajke raspiruju njihovu maštu, a autobiografije, odnosno dnevnici, donose izravan uvid u dječji svijet. Romani se provlače kroz većinu ovoga rada pa nisu posebno predstavljeni.

Svaka knjiga dječje književnosti prezentira djecu na jedinstven način. Ali, se često mogu primijetiti određeni ponavljajući uzorci te tako nastaju različiti tipovi djece. U šestom poglavlju, izabrani su istaknuti oblici tih tipova te su opisani i oprimjereni. Tip zlog djeteta objašnjen je na primjeru Jacka iz knjige *Gospodar muha*, tip nevinog djeteta na primjeru Peregrina iz knjige *Gospodar prstenova* i tip razmaženog djeteta na primjeru knjige *Pipi Duga Čarapa*. Osim toga, opisuje se i oprimjeruje ideja trajnog djetinjstva predstavljena u djelima *Alica u zemlji čudesa* i *Petar Pan*.

U sedmom je poglavlju dan uvid u kratak pregled engleske dječje književnosti od razvitka unutar 18. stoljeća do 20. stoljeća. Englesku dječju književnost obilježile su u 18. stoljeću, moralne priče, u 19. stoljeću posebne priče za dječake i posebne za djevojčice, a u 20. stoljeću knjige koje imaju više nastavaka i adaptacije knjiga.

Na kraju rada donosi se zaključak o temi, koji je donesen proučavanjem navedene dostupne literature.

1. Značenje naslova rada

U ovom poglavlju definira se značenje pojmova paradigma i djetinjstvo.

Pojam paradigma, prema *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku*, označava „svijet ideja“ te „skup pravila i metoda koji karakteriziraju neku znanost ili disciplinu“ (Anić et al, 2004, 266). U rječniku *Cambridge business English dictionary* (2011) isti se pojam definira kao skup ideja i teorija koje objašnjavanju kako je shvaćan određeni subjekt razmišljanja u određeno vrijeme. Uzimajući u obzir navedene definicije, o povijesnoj paradigmi djetinjstva može se razmišljati kao o skupu ideja koje objašnjavanju kako je djetinjstvo shvaćano kroz povijest.

Pojam paradigma ima gotovo jednostrano i univerzalno značenje, dok s druge strane značenje pojma djetinjstvo je teže univerzalno odrediti, jer se samo značenje mijenjalo i nadograđivalo kroz povijest.

Polazeći od najšire definicije i najopćenitijih izvora, kao što su hrvatski, pedagoški i psihologijski enciklopedijski rječnici i leksikoni, autori će se složiti da je djetinjstvo razdoblje u životu svakoga čovjeka kojemu prethodi rođenje i dojenačka dob, a nakon kojega slijedi pubertet, adolescencija, odrasla dob i treća životna dob, odnosno starost (Pataki et al, 1939.; Anić et al, 2004.; Petz, 2005). Psiholozi unutar razdoblja djetinjstva razlikuju još tri razdoblja: rano, srednje i kasno djetinjstvo, a unutar tih razdoblja dijete se razvija fizički, psihički, emocionalno i kognitivno (Vasta et al. 2004). Rano djetinjstvo obuhvaća dijete u starosti od tri do sedam godina, a karakterizira ga razigrana mašta, koju dijete ne razlikuje od stvarnosti, igra te oponašanje odraslih. Srednje djetinjstvo traje od sedme do desete godine života, a karakterizira ga to što igru sve više zamjenjuje rad, a maštu učenje. Kasno djetinjstvo obuhvaća dijete u starosti od deset do dvanaest godina, kada dijete svjesno razlikuje maštu od realnosti te mu školski život i učenje postaju temeljnom okupacijom (Pataki et al, 1939; Vasta et al. 2004).

Mišljenja se razilaze kad se pojam djetinjstva pokuša uže odrediti. Dominantno viđenje djetinjstva u modernoj, zapadnoj kulturi predstavlja djetinjstvo kao idealizirano razdoblje života nesmetane slobode, mašte, bezgraničnih mogućnosti, nevinosti i radosti do kojeg ne dopiru okrutnosti realnog svijeta. Pri tom su odrasli zaštitnici djeci, odgovorni su za njihovu skrb te pokušavaju zadovoljiti njihove potrebe, imajući na umu ono što je u najboljem

interesu za dijete (Goldson, 1997). Međutim, takvo je djetinjstvo upitno te zahtjeva kritičko sagledavanje realnosti.

Suprotno navedenom viđenju djetinjstva, Shamgar-Handelman (prema Goldson, 1997), karakterizira djetinjstvo kao razdoblje života u kojemu je dijete podvrgnuto nizu pravila i odredbi koje mora poštovati te mu se u tom periodu života ne dozvoljava sudjelovanje u različitim domenama života, posebice onim društvenim. Takvo viđenje više ne obuhvaća zaštitu od strane odraslih, nego isključivanje, marginalizaciju i podređenost (Goldson, 1997). Prema Mason i Steadman (1997), „marginalizacija djece i djetinjstva sastavnica je „ideološkog gledišta odraslih“ koje obilježava „prirodni poredak“ i „prirodno pravo vladanja nad djecom“ (Babić, 2014, 14). Tom su se gledištu priklonile mnoge društvene znanosti, prvenstveno sociologija i psihologija te antropologija i pedagogija. One zastupaju mišljenja da su djeca nezrela, pasivna, ovisna i nepotpuna bića, ona koja trebaju primati znanja od odraslih, tek budući odrasli i kao takvi objekti djelovanja odraslih (Mason i Steadman, 1997). Mnogi autori poput Campbell, Hall i Lloyd te Miller (prema Goldson 1997) navode da tako shvaćeno djetinjstvo lako može postati razdoblje izolacije, tuge, iskorištavanja, tlačenja, okrutnosti i zlostavljanja.

Ideološkom gledištu odraslih suprotstavlja se alternativna paradigma. Novi koncept nudi, tzv. interpretativnu reprodukciju. Navedeni koncept vidi djecu kao sudionike u društvu, kroz različite inovativne i kreativne aspekte te kao one koji aktivno pridonose kulturnim promjenama i reprodukciji (Corsaro, 2005). Tako se djeca više ne smatraju objektima, nego aktivnim subjektima. Štoviše, alternativna paradigma percipira djecu kao „human beings“, radije nego kao „human becomings“ (Mason i Steadman, 1997, 35). Djeca kao djeca već jesu aktivna, kompleksna, autonomna i kompetentna bića, a ne da će to tek u budućnosti, kao odrasli, postati (James i Prout prema Mason i Steadman, 1997).

Uzevši u obzir sve navedeno, djetinjstvo se može definirati kao socijalni konstrukt, odnosno socijalna struktura, koja postoji u svim kulturama, a može se razlikovati u političkom, ekonomskom, socijalnom i povijesnom smislu (Babić, 2014).

2. Odnos prema djetetu i djetinjstvu u ranoj povijesti

U povijesti djetinjstvo nije uvijek bilo smatrano zasebnom fazom razvoja. Djeca su se smatrala "malim ljudima" bez pravnog statusa. Pojedini autori tvrde da ideja djetinjstva kao onakva, kakvu poznajemo u sadašnjem dobu, jednostavno nije postojala. Odnosno, da je djetinjstvo kakvo danas poznajemo "stvoreno" između 1600. godine i 20. stoljeća te da, kao takvo, uopće ne bi imalo smisla našim precima. To stajalište se najviše povezuje s francuskim autorom Philippeom Arièsom, čija je knjiga *Centuries of Childhood*, koja je objavljena 1960. godine, pokrenula mnoge rasprave o djetinjstvu od povijesti do danas.

2.1. Antička Grčka i Rim (od 600. godine pr. Kr. – 400. godine)

U prvobitnim zajednicama ljudi su živjeli isključivo od zemljoradnje i stočarstva, stoga je njihovo iskustvo bilo vrlo jednostavno. Djeca bi oponašala roditelje, radila s njima i pomagala im te su tako, grubo rečeno, bila odgajana za preživljavanje (Zaninović, 1998).

Kako se počinje razvijati klasna struktura, društvo počinje uviđati da poučavanje djece u ranom djetinjstvu može imati značajan utjecaj na njihov kasniji razvoj (Vasta et al. 2004). U antičkoj Grčkoj dolaze do izražaja dvije vrste odgoja: spartanski i atenski odgoj. Spartanski odgoj smatra se strogim i jednostranim, odnosno usmjernim isključivo na tjelesni odgoj. Glavni cilj takvog odgoja bio je formirati vrsne i snažne ratnike. To je značilo odvajanje dječaka u ranoj dobi od svoje obitelji u državne odgojne ustanove. Tamo su boravili od svoje 7. do 18. godine života u oskudnim uvjetima, koje je uključivalo i šibanje. S obzirom na to da su takve uvjete mogla izdržati samo zdrava djeca, ostalu djecu bi dočekala crna sudbina (Zaninović, 1998). Atenski odgoj bio je mnogostraniji. Otvorene su škole u kojima su djeca bila poučavana umjetnosti i početcima društvenih i prirodnih znanosti. Međutim, škole su bile dostupne samo djeci robovlasnika, jer su bile privatne i školarina se plaćala. Pristup je bio individualiziran, uz mogućnost tjelesne kazne, ukoliko je za tim bilo potrebe (Zaninović, 1998). U antičkom Rimu obrazovanje se također sve više počinje cijeniti. Cilj školovanja je odgojiti vrsne govornike, odane Republici (Zaninović, 1998).

Usprkos shvaćanju važnosti obrazovanja, uzmu li se u obzir praktične metode, koje su bile prihvaćene čak i od strane uvaženih mislioca, poput Platona i Aristotela, djeca i dalje nisu

bila u zavidnom položaju (Vasta et al. 2004). Što se djetinjstvo dalje proučava u povijest, uočava se sve niža razina brige za djecu, a povećava se vjerojatnost da su djeca bila napušтана, tjelesno i seksualno zlostavljana te ubijana (DeMause, 1982). Djeca su smatrana vlasništvom roditelja pa je njihova sudbina ovisila o istima. U antičkim vremenima je otac, kao glava obitelji, mogao donijeti odluku o životu novorođenčeta pa je tako novorođenče, za koje je smatrao da iz različitih ekonomskih ili bioloških razloga ne može ostati u obitelji, bilo ubijeno ili napušteno (Fass, 2004). S obzirom na to da se od djevojčica očekivalo da postanu majke, tek što su izašle iz puberteta, to je često rezultiralo smrću djece pri porodu ili nekoliko dana kasnije, a tome nije pridonijela ni činjenica da je razina higijene bila nedostatna.

Sve je skupa, zbog neizvjesnosti preživljavanja djece, dovelo do toga da bi se novorođenoj djeci dalo ime tek nekoliko tjedana nakon rođenja, što je vjerojatno pridonijelo niskoj razini povezanosti između djece i roditelja (Fass, 2004). Osim toga bilo je tolerirano trgovanje djecom, žrtvovanje djece bogovima, efebofilija i pedofilija (DeMause, 1982).

2.2. Srednji vijek

Raspravu o srednjovjekovnom poimanju djetinjstva započeo je francuski povjesničar Philippe Aries. Proučavajući umjetnost tog doba, Aries uočava da su djeca prikazana kao minijturni odrasli- obučeni kao odrasli, u društvu odraslih, u razgovoru i igri s odraslima; a samostalni prikazi djece gotovo da ne postoje (King, 1981, DeMause, 1982). Iz toga se izvodi zaključak da djetinjstvo nije postojalo, barem ne ideja djetinjstva kakva nam je danas poznata. Taj zaključak nailazi na mnogobrojne kritike.

Pollock (1983) se u knjizi *Forgotten Children: Parent- child Relations from 1500 to 1900*, suprotstavlja Ariesovu zaključku iznoseći kritiku da je nemoguće steći potpunu sliku o odnosu prema djetetu i djetinjstvu promatrajući samo ikonografiju. Štoviše, ističe važnost proučavanja dnevnika i autobiografija, koje donose iskustva iz prve ruke, a iz kojih se može iščitati da odnos nije bio toliko jednostran i formalan (Wyse, 2004). Shahaar, prema Wyse (2004), u djelu *Childhood in the Middle Ages* navodi da je djetinjstvo postojalo kao koncept te da su već tada razlikovali faze djetinjstva. Osim toga, potvrđuje tezu da su se briga i skrb roditelja povećali, činjenicom da roditelji ulažu emocionalna i materijalna sredstva u razvoj djece. Općenito se Shahaar zalaže za pozitivniju sliku djetinjstva u srednjem vijeku od one koja je uvriježena u današnjem društvu (Wyse, 2004). Aries naglašava da svojim stavom o

djetinjstvu u srednjem vijeku ne želi prenijeti poruku da su djeca bila prezirana. Naime, on razlikuje osjećaje odraslih prema djeci od odnosa odraslih prema djeci. Iako se uočavala veća privrženost među roditeljima i djecom, Aries ističe da se ne uočava da su djeca nakon dojenačke dobi imala poseban tretman, dječje aktivnosti, fizičke i emocionalne potrebe, koje bi ih razlikovale od odraslih. Jednostavno im nije bilo pristupano kao individuama (King, 1981, DeMause, 1982).

Roditelji su u ovom vremenu, posebno oni iz aristokratskih obitelji, ulagali trud u obrazovanje svoje djece. Odabirali su za njih odgovarajuće dojilje, dadilje, služavke, odgajatelje i učitelje, a odmah su planirali i njihovu buduću karijeru, kao i bračnog partnera (Fass, 2004). Čim bi progovorila djeca bi bila poučavana dobrim manirima, a kada se vidjelo da mogu živjeti bez stalne skrbi majke ili dadilje, u dobi od 7. godina, počela su sudjelovati u radu zajednice, kućanskim poslovima ili, ovisno o staležu, pohađati škole (Fass, 2004). U školama kao i u obiteljima vladala je disciplina, a nedisciplina se tjelesno kažnjavala da bi se postigla pokornost. „Postojala je izreka »Magister dixit« (Učitelj je rekao), što je zapravo bila formula za podčinjavanje misli, što nije dopuštalo niti sumnjanje a niti istraživanje učenika“ (Zaninović, 1998, 51).

Metode vezanja novorođenčadi različitim sigurnosnim uređajima, koje su započele ranije u povijesti, nastavile su se i u srednjem vijeku. Primjerice, novorođenu djecu bi se čvrsto povijalo, tako da im je kretanje udovima bilo u potpunosti onemogućeno. Ovako povijene su ih mogli ostavljati same na duža vremenska razdoblja, a smatralo se i da se na taj način preveniraju ozljede, plač i puzanje, koje tada nije bilo poželjno (DeMause, 1982). Nažalost, postotak infanticida nije se značajno smanjio, unatoč tome što je crkva nudila smještaj djeci koja su bila neželjena. Crkva je općenito značajno pridonijela školstvu, ali i društvenoj percepciji djetinjstva, veličajući nevinost i čistoću djece (Vasta et al. 2004). Iako postoje neslaganja oko srednjovjekovnog percipiranja djetinjstva, svi povjesničari će se složiti da je srednji vijek bio teško razdoblje za život djece (Vasta et al. 2004).

2.3. Humanizam i renesansa (14. - 16. st.)

U razdoblju humanizma i renesanse čovjek stavlja sebe u središte, kao individuu koja postoji sada i ovdje i koja treba iskoristiti sve što joj se u tom trenutku nudi. Budi se veliki interes za ovozemaljskim razvojem djeteta, uzimaju se u obzir dječje potrebe i to intelektualne, emocionalne i tjelesne (Zaninović, 1998). Osim toga, povećava se interes za znanostima iz kojih se razvijaju nova zanimanja i zanati. Sukladno navedenome, javlja se zahtjev za razvijanjem mladih ličnosti, posebice njihovog intelekta, a jednako se tako javlja i potreba za kvalitetnim organiziranjem njihovih aktivnosti i rada (Vasta et al. 2004). U školama se nude raznolikiji sadržaji kako bi privukli djecu, a nastavnici se brinu za sposobnosti i interese učenika. Većim usmjeravanjem na potrebe djeteta, surova disciplina srednjeg vijeka pada u drugi plan (Zaninović, 1998). Društvo je ipak povećavalo svoju brigu i odgovornost za zaštitom djece, što dokazuje činjenica da se počinju otvarati dobrotvorni domovi za nezbrinutu i neželjenu djecu, koji su bili financirani od strane pojedinaca većeg ekonomskog statusa (Vasta et al. 2004).

2.4. Reformacija (16. st.)

Razdoblje reformacije obilježio je pokret koji započinje Jean Calvin (1509-1564). Naime, kalvinisti pobijaju teoriju da su djeca nevina i čista. Suprotno tome, vjeruju da su zaražena iskonskim grijehom, odnosno da su po prirodi sklona grijehu te da je pravilan odgoj ključan za njihovo očuvanje od napasti ovoga svijeta (Vasta et al. 2004). Calvinisti su također naglašavali važnost osnovnog obrazovanja i razvoja pismenosti djece, koja je dotad bila oskudna i moguća samo malom broju muške djece (Fass, 2004). Calvin je naglašavao da djeca u ranoj dobi imaju nevjerojatnu sposobnost pamćenja i učenja, stoga je odgoju djece pristupao ozbiljno. Zalagao se za strog odgoj, jer bi on prevenirao nezadovoljavajuće vladanje djece, a samim time i kaznu koja bi nakon toga trebala uslijediti. Cilj odgoja bio je „ohrabrivati dijete da postane nezavisno, samopouzđano i iznad svega da razvije samokontrolu“ (Vasta et al. 2004, 9).

Bilo je slučajeva kada bi roditelji prestrogo odgajali djecu, ali su češće bili kritizirani oni roditelji koji bi bili preblagi te tako razmazili djecu i zapustili njihov duševni i moralni

razvoj (Fass, 2004). Kako bi olakšali roditeljima njihov teret, kalvinisti pišu priručnike za pomoć u odgoju, a osim toga, pisali su i knjige namijenjene djeci s moralnim sadržajima i porukama (Vasta et al. 2004).

U ovome razdoblju važno je spomenuti Jana Amosa Komenskog, češkog pedagoga i filozofa koji je donio velike promjene kako za školstvo, tako i za budućnost samog promatranja i prihvaćanja pojma djetinjstva. U djelu *Velika didaktika* (1657.) predstavio je svoje ideje o pedagogiji i obrazovanju (Zaninović, 1998). Komensky u *Velikoj didaktici* opisuje odgoj i obrazovanje kao cjelokupnu „umjetnost poučavanja svih u svemu“, a koja podrazumijeva „poučavanje sa sigurnošću, tako da je neuspjeh nemoguć ishod“. Nadalje, podrazumijeva „ugodno poučavanje, tj. bez dosađivanja ili averzije od strane učitelja ili učenika, nego s najvećim užitkom za oboje“ te „temeljito poučavanje, a ne površno i plitko, na takav način da vodi do istinskog znanja, moralne čistoće i najdublje odanosti“ (Fass, 2004, 218).

Komensky se zalagao za školovanje na materinjem jeziku, za razliku od dotadašnje prakse školovanja na latinskom jeziku, čime je djeci bilo olakšano usvajanje znanja, jer nisu morala učiti sve napamet i bez razumijevanja. On je olakšao poučavanje i učenje u školama oformivši razrede kao zasebne cjeline za svaku posebnu godišnju dob učenika, s obzirom, da su dotada sva djeca pohađala isti razred i učila jednake nastavne sadržaje (Zaninović, 1998).

3. Odnos prema djetetu i djetinjstvu u novom svjetlu

Zbog novodolazećih teorija filozofa kao što su John Locke i Jean-Jacques Rousseau, djetinjstvo i djeca su postala promatrana u novom svjetlu. Tako su od kasnih godina 18. stoljeća, roditelji počeli shvaćati djecu kao pojedince s vlastitim potrebama, brigama, željama i strahovima. (Fass, 2004).

3.1. Dijete i djetinjstvo u 18. stoljeću

Djetinjstvo u 18. stoljeću dobiva posve drugačiji značaj nego do tada. Odvaja se od svijeta odraslih kao poseban svijet, odnosno faza razvoja čovjeka, koja ima važnost sama po sebi. Mijenja se ideja o djetetu kao grešnom biću (Zaninović, 1998). U umjetnosti su djecu počeli prikazivati kao djecu, u dječjoj odjeći i u dječjim aktivnostima, a i na obiteljskim portretima se može zamijetiti više emocija i povezanosti među roditeljima i djecom, a posebice u odnosima majke i djeteta (DeMause, 1982).

U djelu *The Making of The Modern Family* navodi se da su majke počele odvajati više vremena za skrb djece i bile manje ravnodušne prema tek novorođenoj djeci. Dojile su ih same, umjesto dotad uvriježene prakse da isto umjesto njih čine dojilje te je sam odnos između majke i djeteta bilo slobodniji. Sve navedeno naviješta jedan prijelaz iz tradicionalne obitelji u modernu te daje novo značenje majčinstvu (Shorther prema Ledić, 2000). Veća privrženost u njihovom odnosu, kao i veća briga i skrb, vjerojatno je pridonijela smanjenju ukupnog broja umrle djece u ranim godinama života (Fass, 2004). Uz sve rečeno vrlo je značajna i ključna činjenica da se započinje razvijati pedijatrija. U medicinskim spisima dotad su vrlo rijetko spominjani dječji slučajevi i njihova oboljenja, jer su se uglavnom primalje brinule o zdravlju djeteta (Fass, 2004).

U 18. stoljeću razvio se pokret romantizma koje je naglašavalo i isticalo osjećaje nad razumom (Fass, 2004). Zagovornici romantizma slavili su dijete i djetinjstvo te su tretirali djecu na poseban način. Upravo je takvo razmišljanje utjecalo na to da su se krajem 19. stoljeća, kako navodi (Lassonde prema Fass, 2004), po prvi puta počeli slaviti dječji rođendani, što je uključivalo partije, rođendanske torte, puhanje svjećica s unaprijed zaželjenom željom te rođendanske čestitke koje su sadržavale sve detaljnije poruke.

Romantičarsko viđenje djeteta kao ranjivog i nevinog te shodno tome potrebnog majčinske brige, stvara „kult majčinstva koji je ugrozio tradicionalnu patrijarhalnu kontrolu nad djetetom“ (Wollons prema Fass, 2004, 261). Romantičari su se u obrazovnom sustavu zalagali za okolinu koja će djeci omogućiti slobodnu igru i kretanje. Ovo je vrijeme u kojem se mnogi pedagozi zalažu za otvaranje vrtića i za projektne radove te praksu u školama (Pols prema Fass, 2004).

Važno je napomenuti da se upravo u 18. stoljeću pedagogija razvila kao samostalna disciplina, odnosno kao teorijska znanost (Zaninović, 1998). Potreba za pedagogijom javila se i radi emancipacije društva, a da bi se odgojilo društvo, moralo se počinjati od onih najmanjih. Cilj je bio učiniti buduće generacije moralnijima, punim vrlina i sretnijima (Baggerman i Decker prema Fass, 2004). Znanstvenici su pisali sve više knjiga o odgoju sa savjetima za roditelje i učitelje, a začetnicima pisanja o odgoju smatraju se John Locke i Jean Jacques Rousseau (Fass, 2004).

3.1.1. John Locke (1632-1704)

Britanski filozof, John Locke, započinje svoje djelovanje u 17. stoljeću (Zaninović, 1998). Locke pretpostavlja da je um novorođenog djeteta prazna ploča (lat. tabula rasa), bez urođenih ideja i interesa ili urođene sklonosti prema dobru ili zlu. Prema tome, sve što dijete nauči, stječe iskustveno ili pod utjecajem okoline kojom je okruženo (Vasta et al. 2004). Takav pristup naziva se empirizmom, a karakterizira ga pozitivno i optimistično viđenje odgoja kao moćnog alata pri popunjavanju te prazne ploče i oblikovanja mladog uma, ali i karaktera (Gudjons, 1994). Takvo razmišljanje stavlja roditeljsku ulogu u razvoju djeteta u prvi plan. Roditelji konstantno moraju "bdjeti" nad djecom i ispravljati njihove pogreške, izostankom čega, odgoj ne bi postigao željenu savršenost djeteta (Lassonde prema Fass, 2004). Suprotno antičkom, srednjovjekovnom i renesansnom viđenju oca, kao onoga koji igra važniju ulogu u odgoju djeteta, Locke smatra majku, odnosno majčin odnos s djetetom potencijalno važnijim (Kagan prema Fass, 2004).

Locke sažima savjete i upute za kvalitetan odgoj u svojevrsan odgojni priručnik *Some Thoughts Concerning Education*, koji postaje vrlo popularan među roditeljima, odgajateljima i učenjacima (Baggerman i Decker prema Fass, 2004). Kao preporučenu odgojnu metodu Locke navodi nagrađivanje i kažnjavanje. Međutim, protivi se materijalnom nagrađivanju,

koje bi uključivalo davanje slatkiša, igračaka, džeparca i sl. (Vasta et al. 2004). Jednako tako, protivni se fizičkom kažnjavanju. On zamišlja nagrađivanje i kažnjavanje koje bi podrazumijevalo pohvalu za poželjno ponašanje, odnosno pogrdu, koja bi izazvala sram kod djeteta, za nepoželjno ponašanje (Vasta et al. 2004). Locke smatra da već maloj djeci treba usadivati ispravne navike. Savjetuje da se kod djeteta treba postupno uvoditi pravila, jedno po jedno, dok s vremenom ne prerastu u naviku (Locke, 1824).

Locke u svome priručniku ističe važnost individualnog pristupa svakome djetetu te daje praktične savjete, koji olakšavaju shvaćanje dječjeg svijeta: o prehrani, odijevanju, vježbanju i čitanju. Primjerice, Locke preporučuje udobnu i opuštenu odjeću, boravak na svježem zraku i tjelovježbu kako bi dijete razvilo snažnu tjelesnu konstrukciju (Reinier prema Fass, 2004). Osim postizanja snažne tjelesne konstrukcije, boravak u prirodi i razgibavanje ocjenjuje Locke kao važna sredstva u borbi protiv ljenčarenja, koje nikako ne odobrava (Locke, 1824). Locke preporučuje učenje kroz igru, kako bi djetetu učenje bilo poželjnije, umjesto da uči pod strahom od kazne. Kao primjer koristi učenje abecede uz pomoć kockica ili igračaka na kojima su označena slova (Geisler Trafton prema Fass, 2004).

3.1.2. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)

Francuski filozof Jean Jacques Rousseau jedan je od najistaknutijih filozofa svojega vremena, a osim toga smatra se i začetnikom francuskog romantizma (Vasta et al. 2004). Francuski romantizam „pokret je u kojem su umjetnici i pisci naglašavali teme osjećajnosti, prirodnosti i nevinosti“, a „te ideje utjecale su na Rousseauovu koncepciju djeteta“ (Vasta et al. 2004, 11). Svojim promišljanjima, na temelju romantizma, Rousseau razvija novu metodu ili teoriju nativizma. Nativistički se pristup suprotstavlja empirijskom pristupu Johna Locka (Zaninović, 1998). Odbacuje empirijsko optimistično uvjerenje da dijete nije određeno prirodom te da okolina utječe na oblikovanje djeteta. Suprotno tome, pesimistična je uvjerenja da je dijete unaprijed određeno svojom prirodom te da to prirodno u djetetu ne može promijeniti nikakvo iskustvo, okolina ili odgoj (Zaninović, 1998). Suprotno empirijskom stajalištu dijete nema urođena znanja, Rousseau vjeruje da dijete ima urođena određena znanja i načela, koja se s vremenom "aktiviraju", a ona uključuju pravdu, poštenje i osjećaj savjesti (Vasta et al. 2004). Osim urođenog znanja, vjeruje da dijete posjeduje urođenu dobrotu i čistoću, koje mogu postati koruptirane od strane okoline. Štetnim utjecajem društva i kulture,

dijete može postati neosjetljivo na dobro i zlo, na ono što je ispravno i ono što je pogrešno, zato se treba paziti da ne bude izloženo takvim utjecajima (Gudjons, 1994).

Rousseau smatra da smisao odgoja ne treba biti ispunjenje nekih vanjskih zahtjeva i ciljeva, nego treba biti sukladno djetetovim sklonostima, osobnosti i interesima. Što se opet protivi ideji empirizma, koja u prvi plan stavlja roditelje, ostavljajući tako djecu pasivnim sudionicama. Teorija nativizma stavlja djecu u prvi plan, čineći ih tako aktivnim sudionicima te ih uvažava kao subjekte s vlastitim potrebama i jedinstvenim načinom shvaćanja i percipiranja svijeta (Gudjons, 1994). Iz navedenog proizlazi da je djetinjstvo samo po sebi važno razdoblje, koje nosi svoju zrelost i u kojem dijete samostalno sazrijeva zahvaljujući iskustvu koje stječe promatranjem svijeta oko sebe (Gudjons, 1994).

Rousseau se bori protiv bilo kakvog fizičkog, moralnog i intelektualnog formalnog poučavanja, kao i protiv kurikuluma i discipline, jer smatra da se sve to temelji na ideji da se dijete rađa zle prirode (Archer, 1964). On je mišljenja da moralno poučavanje, koje podrazumijeva kaznu i prodike, zapravo uništava karakter djeteta, a da intelektualno poučavanje, koje podrazumijeva opsežno učenje, opterećuje dječji um činjenicama koje mu ne koriste i koje ne razumije (Archer, 1964). Rousseau ističe da djeca ne trebaju učiti čitanjem, nego djelovanjem, istraživanjem i otkrivanjem pa je naglašujući ljubav prema djetinjstvu, stvorio okvir za novu pedagogiju. Zbog takve pedagogije, koja je osjetljiva na dječju prirodu, uobičajen način odgoja i obrazovanja se čini kao nešto što u sebi sadrži zle namjere. Općenito, Rousseau nije bio za nikakve oblike zlostavljanja ili tjelesnog kažnjavanja, jer takve neprimjerene metode liše djecu djetinjstva (Fass, 2004).

3.1.3. *Emil ili O odgoju*

Rousseau svoje ideje o djetinjstvu zapisuje u obliku romana, koji nosi u svome naslovu ime glavnog lika Emila. Roman *Emil ili O odgoju*, svojevrsna je kritika dotadašnjoj ideji odgoja koja podrazumijeva upravljanje dječjim životom, čineći djecu pasivnima u vlastitom razvoju i služenju svojim razumom (Gudjons, 1994). Rousseau karakterizira Emila kao „plemenitog divljaka“. Plemenit, jer je posjedovao urođenu dobrotu koja karakterizira sve ljude, a divljak, jer su mu ideje bile jednostavne i neprofinjene“ (Vasta et al. 2004, 12).

Emil treba biti podučavan od strane profesionalnog učitelja, a ne roditelja. Učitelj mu treba davati slobodu da uči iz vlastitog iskustva. Rousseau prirodu smatra idealnom okolinom

za usvajanje iskustava, za razliku od uobičajene civilizirane okoline. Tako Emil prve godine života provodi na selu, u prirodi, izoliran od moderne civilizacije i društva (Haue prema Fass, 2004). Međutim, da bi postao dobar građanin u društvu, što je bio cilj takvog odgoja, odgoj se nije mogao u potpunosti prepustiti prirodi, nego je zahtijevao budno praćenje učitelja (Archer, 1964). U ranoj dobi, odgoj je usmjeren na zadovoljavanje najnužnijih potreba, odnosno, hodanja, hranjenja i učenja govoru. Kada dijete to usvoji i spremno je za stjecanje novih iskustava, roditelj mu pomaže u stvaranju okoline i raznolikih situacija, koja su u skladu s djetetovim interesima (Archer, 1964).

Emilu su knjige bile zabranjene, osim romana *Robinson Crusoe*, zbog podudarnosti između Robinsonova života i pedagogije kakvu je Rousseau zagovarao. Slobodu je smatrao najvećim dobrom i zato odbacuje ideju koja je do tada bila popularna, da dijete treba pomoćna sredstva, poput grubih žičanih hodalice, da bi naučilo hodati i da bi zadržalo pravilno držanje (Baggerman i Decker prema Fass, 2004). Umjesto toga, radije bi da dijete dok uči hodati, padne i više puta, jer će se tako prije naučiti podizati. A osim toga, sreća koju će osjećati što je slobodno, nadoknadit će svu bol pri padu (Rousseau, 1889). Štoviše, bilo bi mu žao da Emil ne padne uopće pa da odraste ne znajući što je bol. Zapravo, Rousseau smatra da će se dijete unesrećiti, ako ga se nauči da može postići sve u životu (Rousseau, 1889). Ukoliko Emil učini nešto nepoželjno, Rousseau smatra kazne, prodike i pouke bespotrebnima i neučinkovitima. Smatra se da će dijete iskustvom samo doći do pouke. Primjerice, ako razbije neki koristan predmet, ne treba ga kazniti zbog njegovog nemara, nego ga pustiti da osjeti neugodnost manjka tog predmeta (Rousseau, 1889). Dijete dobrim smatra ono što vidi da čine oni koji su "iznad" njega pa da bi dijete naučilo da treba činiti dobra djela, učitelji i roditelji ih i sami trebaju činiti (Rousseau, 1889).

Roman *Emil* ili *O odgoju* je odmah naišao na brojna negodovanja i zabrane te je izazvao mnoge rasprave, jer je čitateljstvo nailazilo na brojne paradokse i apsurde. Ipak su neki roditelji pokušali takav način odgoja primijeniti u praksi, iako je Rousseau eksplicitno izjavio da knjiga nije pisana kao priručnik, nego kao utopijski tekst. Primjerice, dvije godine nakon što je roman objavljen, jedan otac odlučio je odgojiti svoga sina, na način na koji je Emil bio odgojan (Baggerman i Decker prema Fass, 2004). Iako su u početku rezultati bili zapanjujući, jer se dječak razvio kao smio, slobodan i spreman koristiti sva osjetila, kasnije je izbačen iz škole te poslan u vojsku, što je zapravo došlo kao olakšanje njegovom ocu (Fass, 2004). Unatoč navedenom, roman je bio prekretnica, koja je označila početak nove ere u

povijesti djetinjstva i odgoja i postao je inspiracija za mnoge pisce i pedagoge (Archer, 1964).

3.2. Dijete i djetinjstvo u 19. stoljeću

Djetinjstvo u 19. stoljeću obilježeno je viktorijanskim shvaćanjem odgoja te industrijalizacijom. Zagovornici viktorijanskih ideja su, kako navodi (Chaudhuri prema Fass, 2004), stavljali naglasak na stvaranje stabilne obitelji i stabilnog doma. Ipak i uz takvu sliku obitelji postalo je uobičajeno slati djecu na školovanje u internate, pogotovo u obiteljima višeg ekonomskog statusa, što je otežavalo stvaranje snažnih obiteljskih veza.

Uzor za odgoj, društvo je vidjelo u britanskoj kraljevskoj obitelji, koja je bila predstavljena kao idealna (Fass, 2004). U ovom dobu se počinju po prvi puta tiskati ilustracije u boji, kao i slikovnice. Djeca polako, posebice djevojčice, počinju pisati dnevnik (Susina prema Fass, 2004). Tako se u ovom razdoblju sve više počinju zamjećivati djevojčice te se stvaraju muški i ženski "svjetovi". Djevojčice i dalje pomažu majkama u kućanskim poslovima, ali i sve češće za to dobivaju džeparac (Devlin prema Fass, 2004). Djevojčice su mogle pohađati školu i provoditi svoje slobodno vrijeme družeći se sa svojim vršnjacima. Viktorijanski cilj odgoja djevojčica je bio da budu dobre, što je značilo moći kontrolirati svoje emocije i zadržati čistoću, odnosno nevinost (Fass, 2004).

Industrijalizacija je donijela drastične promjene u 19. stoljeće pa je tako utjecala i na preoblikovanje djetinjstva. Tvornice i procesi proizvodnje izložili su svakoga člana društva, uključujući djecu, sasvim novim opasnostima. Jednako tako, ubrzano širenje tvornica i mijenjanje gradske okoline, stvorilo je nezadovoljavajuće zdravstvene i higijenske uvjete (Tebeau prema Fass, 2004). Unatoč tome, što se sve više počela zagovarati sentimentalizacija djetinjstva, a posljedično i ideologija koja je bila usmjerena na dijete, djeca su pod utjecajem industrijalizacije bila izrabljivana i živjela su u bijednim uvjetima. Iako su i dotada djeca radila, uvijek bi radila na poljima ili obrtima koji su bili unutar ili blizu obitelji i obiteljskog posjeda (Wyse, 2004). Naime, sada su djeca počela raditi u rudnicima i mlinovima, što je podrazumijevalo obvezu putovanja do posla, a radno vrijeme im je često bilo i preko 14 sati isključujući vrijeme koje je bilo potrebno za put (Wyse, 2004). Poslodavci su radije zapošljavali djecu, nego odrasle, zbog njihove prilagodljivosti, ali i zbog niske cijene njihova rada. Obično je zarada djece bila najveći doprinos obiteljskim prihodima, a često i od esencijalne važnosti za opstanak kućanstva (Fass, 2004).

Masovna migracija stanovništva sa sela u gradove, s ciljem pronalaska posla, dovela je do ponovnog povećanja broja napuštene djece, a u kasnijim godinama 19. stoljeća povećala se i svijest o dječjoj prostituciji i kriminalu, na što je društvo, koje se zalagalo za nevinost djetinjstva, licemjerno zatvaralo oči (Wyse, 2004). Osim toga, bilo je slučajeva otmice djece od strane kriminalaca koji su ih tjerali na prosjačenje, ali i od strane žena koje nisu mogle na drugačiji način postati majke (Fass, 2004). Međutim, postojali su aktivisti koji su se zalagali za otvaranje karitasa i utočišta za napuštenu djecu te su se zalagali za to da se dječji rad ograniči ili u potpunosti zabrani. Tako su u 19. st. prvi puta donesene odredbe kojima se nastojalo smanjiti izrabljivanje djece, određivanjem minimalne starosti za rad, kao i maksimalnog radnog vremena. (Wyse, 2004).

Većina je stanovništva u 19. stoljeću još uvijek bila nepismena pa nije vidjela smisao školovanja, ali s obzirom na nezakonitost rada, unatoč tome što je to za obitelj značilo veliki ekonomski gubitak, roditelji su počeli djecu slati u škole (Wyse, 2004). Ponovno se počela pojavljivati inicijativa o zaštiti i njezi djetinjstva, koja stavlja dijete u središte. Štoviše, uvode se neki noviteti. Primjerice, počela su se graditi prva igrališta koja su bila namijenjena isključivo djeci, izrađuju se prvi bicikli za djecu, kao i namještaj za dječje sobe, a osnovani su i prvi ljetni kampovi izvan gradova te prvi vrtići. Potreba za vrtićima se javlja zbog potrebe za organiziranjem slobodnog vremena djece, jer roditelji počinju sve više raditi izvan domova te provode sve manje vremena s djecom (Adams i Slyck prema Fass, 2004). Iako život djece još uvijek nije bio idealan, posebice zbog teških životnih uvjeta i to najčešće siromaštva i bolesti, krajem 19. stoljeća su razvojem humanističkih znanosti i davanjem djeci određenog pravnog statusa, postavljeni dobri temelji za 20. stoljeće (Wyse, 2004).

3.3. Dijete i djetinjstvo u 20. stoljeću

Različite reforme kojima je cilj zaštita djece, a koje su uključivale obvezno školovanje, sud za maloljetnike, zakon o zabrani rada maloljetnika te zakon o sudjelovanju u ratu, ukazuju na glavne pokazatelje napretka u poimanju djeteta i djetinjstva. Počinje se konkretno proučavati djetinjstvo kao zasebna faza u životu čovjeka, jasno odvojena od odraslosti (Mason prema Fass, 2004). Unatoč tome, kao i uvijek do tada, još je bilo djece koja su radila, još uvijek su dječaci pohađali škole u većoj mjeri, nego djevojčice, koje bi ostale

kod kuće učiti se kućanskim poslovima i još su uvijek škole bile slabije dostupne djeci slabijeg ekonomskog statusa (Fass, 2004).

Dva su svjetska rata obilježila 20. stoljeće. Mnogi dječaci su sudjelovali u ratu, mnoga su djeca izgubila roditelje ili vlastite živote, mnoga su gledala silovanje svojih majki, a neke su djevojčice i same silovane. Sve je to ostavilo duboki trag na njih i njihovo zdravstveno stanje (Fass, 2004). Ipak, ne može se zanemariti činjenica da se počela pridavati veća pažnja djeci kako u 19. stoljeću, tako i u 20. stoljeću sve će više dolaziti do značajnih noviteta. Primjerice, (Adams i Slyck prema Fass, 2004) tvrde da se u knjižnicama otvaraju posebni odjeli za djecu te da se otvaraju Disney parkovi.

3.3.1. *Stoljeće djeteta*

Ellen Key (1849–1926) djelu u kojemu iznosi svoja razmišljanja o odgoju i obrazovanju daje naziv *Stoljeće djeteta*, u nadi da će 20. stoljeće upravo to i biti. Vjerovala je da će odgoj i obrazovanje djece postati fokus obiteljskog i društvenog života stoljeća na pragu. Key definira djetinjstvo kao „razdoblje u ranim godinama čovjekova života, kada ono ne snosi nikakvu ekonomsku odgovornost“ (Ambjörnsson prema Fass, 2004, 138). Key smatra da svako dijete ima pravo na djetinjstvo, na topao dom (što se ne odnosi samo na materijalno značenje riječi „dom“) i na prikladno obrazovanje (Fass, 2004). Autorica strogo kritizira maloljetnički rad i smatra da djeca po prirodi pripadaju prostoru kuće uz majku. Zalaže se za to da se svim majkama dopusti ostanak kod kuće dok je dijete malo i zavisno o njezinoj skrbi (Key, 1909). Ona ide tako daleko da se zalaže za svojevrsan kućni oblik školovanja mlađe djece, dok bi starija djeca pohađala uobičajene škole. Smatra autorica, da obrazovanje treba biti dostupno svoj djeci, bez obzira na spol ili status, što do tada još uvijek nije bilo postignuto bez obzira na mnoge preporuke i zakonske prijedloge (Key, 1909). Zamijećeno je da je Rousseauova teorija o djetetu, koje samo treba stjecati iskustva, ostavila snažan utjecaj na Key. Ona smatra da učitelj treba biti mentor koji će usmjeravati dijete i surađivati s njime, a ne nadzornik, koji će kontrolirati dijete u vlastitu korist (Ambjörnsson prema Fass, 2004). Mora se djelovati ne dopuštajući školi da „ubije“ dušu, odnosno da načini individualnost djeteta. Nasuprot tome, škola treba ohrabriti djecu da razviju svoju osobnost (Key, 1909, 203).

3.3.2. Manipulacija djetinjstva

Manipulacija djetinjstva u modernom dobu započinje razvojem tehnologije, a očituje se u potrošačkoj kulturi i konzumerizmu. Iako tragovi potrošačke kulture sežu još u 18. stoljeće, krajem 19. i u 20. stoljeću potrošačka kultura dobiva sasvim novo značenje. U ranijim stoljećima, roditelji bi djeci kupovali igračke i knjige, kako bi indirektno usmjerili dječje ponašanje. One bi služile kao pomoćni alati u odgoju. Međutim, krajem 19. stoljeća, kao pozitivno potkrepljenje za poželjno ponašanje, počinju se koristiti slatkiši i igračke. Na neki način, roditelji su htjeli priuštiti svojoj djeci ono što oni sami nisu imali (Cross prema Fass, 2004). U 20. stoljeću su roditelji počeli posebno opreмати dječje sobe, kako bi bile sigurnije za igru djece. Masovno su se počeli kupovati glasoviri, fotoaparati i kamere te vrlo poznate igračke, kao što su plišani medvjedići, Lego kockice, Barbie lutke, Mickey Mouse, Star Wars, Pokemon karte, Nintendo, itd. Započela se razvijati praksa roditelja koji svojoj djeci daju džeparac pa su i ona sama sebi mogla priuštiti poneko zadovoljstvo (Jacobson prema Fass, 2004).

Trgovci su počeli uočavati da djeca imaju veliki utjecaj na roditelje prilikom kupovine te da mediji imaju snažnu ulogu u formiranju djece kao potrošača. Stoga su počeli koristiti omiljene dječje likove iz Disney crtića pri proizvodnji različitih igračaka, satova, kutija za žitarice, četkica, odjeće itd., kao i u reklamama. Reklame se sve više prilagođavaju djeci ili ih u potpunosti kreiraju za djecu, koje onda kod djece pobuđuju potrebu za određenim proizvodom (Cross prema Fass, 2004). Praznici, poput Božića, također su se komercijalizirali pa pri proslavi Božića, roditelji radije troše vrijeme na traženje savršenog poklona i popunjavanje blagdanskog stola, nego na kvalitetno provedeno vrijeme sa svojom obitelji. Osim toga, roditelji počinju štedjeti za praznike, koji postaju prava prilika za posjećivanje dječjih zabavnih parkova (Fass, 2004).

Osim formiranja djece kao potrošača, mediji značajno utječu i na oblikovanje dječjih razmišljanja, na njihovu igru, maštu i svijest. Televizija postaje predmet dostupan gotovo svakom djetetu, odnosno svakom kućanstvu. Svojim umirujućim ili pak paralizirajućim svojstvom i zabavnim sadržajem ona postaje omiljeni predmet, jer upotunjuje monotonu svakodnevicu. Pritiskom na samo jedan gumb, djeca ulaze u svijet mašte i hrabrih junaka.

Paralelno s tom pojavom započele su i javne rasprave o štetnom utjecaju televizije na djecu, jer ona postaju sve više pasivna. To se posebice očituje u pretilosti, zapostavljanju vlastite imaginacije, čitanja i željom za postizanjem nerealnih ciljeva (Rydin prema Fass, 2004). Američki autor, Neil Postman (1982) u svom djelu *The Disappearance of Childhood*, govori o ponovnom nestanku djetinjstva, ali ovaj puta u modernom dobu. Postman smatra da dječju znatiželju zamjenjuje arogancija. Televizija stvara djecu, koja se ne oslanjaju na roditelje, nego na činjenice koje im mediji serviraju, stvara djecu koja imaju odgovore na pitanja koja nikada nisu postavili te stvara djecu koja nisu djeca, koja podsjećaju na odrasle (Postman, 1982).

4. Literatura o djeci i za djecu

Novi pogledi na djetinjstvo potaknuli su autore na pisanje literature o djeci i za djecu. Kako bi savjetovali roditelje i davali im upute o ispravnom načinu odgoja svoje djece, mnogi su teoretičari, svećenici i znanstvenici počeli pisati priručnike za roditelje, kojima su se također mogli služiti odgojitelji i učitelji. Prve dječje knjige bile su didaktičke naravi, dok je na pisanje knjiga zabavnog sadržaja ponajviše utjecao Rousseau.

4.1. Priručnici za odgoj djece

Pojava priručnika koji daju upute i savjete o određenim temama, kako navodi (Mechling prema Fass, 2004) dokaz je značajne promjene podjele znanja u povijesti. Ranije su se, bez obzira na kulturu i vremensko razdoblje savjeti o odgoju dijelili usmeno i razgovorom „lice u lice“. Obično su bake i djedovi ili poznanici, koji su imali iskustva u odgoju, dijelili savjete novopečenim roditeljima, a često su im i sami pomagali u odgoju. Unatoč tome što se pojavio velik broj literature na tu temu, podjela savjeta usmenom predajom i dalje je uobičajen način razmjene savjeta. Priručnici o odgoju javljaju se u 17. stoljeću, a većinom ih pišu doktori i svećenici. U početku su bili dostupni samo određenom broju roditelja, jer si svi nisu mogli priuštiti knjige, a i velik dio roditelja je još bio nepismen (Reiner prema Fass, 2004).

Od sredine 18. stoljeća, napretkom psihologije kao znanosti, započinju se davati savjeti kako se ponašati prema djetetu u određenim fazama razvoja. Iako su u početku priručnici donosili savjete iz područja medicine, primjerice o dojenju djece, vrlo brzo su se počeli baviti i drugim temama, kao što su dječji plač i ljutnja, hranjenje i uspavljivanje djeteta, učenje na korištenje toaleta, i sl. S obzirom na savjete koje autori dijele, proučavajući priručnike, može se uočiti kako se shvaćanje djeteta i djetinjstva mijenjalo tijekom povijesti (Hinkle McCamant i Stearns prema Fass, 2004). Teško je i gotovo nemoguće otkriti jesu li ti svi objavljeni priručnici uistinu i bili roditeljima od koristi. Osim u knjigama, članci na temu idealnog načina odgoja mogli su se čitati u časopisima i novinama, te čuti na radiju. Nešto

kasnije, napretkom tehnologije, nastaju i emisije koje se prikazuju na televiziji (Drotner prema Fass, 2004).

4.2. Didaktičke knjige

Didaktičke knjige su bile namijenjene usvajanju određenih znanja. Prve takve knjige nisu bilo direktno namijenjene djeci, ali su to ubrzo postale. Najraniji oblik didaktičke literaturae je bila drvena ploča osrednje veličine (Kiefer, Hepler, Hickman, 2007). Na ploču je bio prikucan papir na kojemu je pisala abeceda, brojevi od jedan do deset i molitva *Oče naš*, a ploču bi dijelila grupa učenika. Vremenom su se te igračke razvile u brojne zanimljive oblike učenja abecede. Primjerice, svako slovo bi se tiskalo na komadić drveta pa je dijete moglo manipulirati slovima i tako se istovremeno igrati i učiti. Zatim su se vezla slova na komade tkanine te su se pekli medenjaci u obliku slova ili spomenutih drvenih ploča. Prvotno se abeceda pojavljivala u obliku tablice, a kasnije su dodavane slike uz slova radi lakšeg pamćenja (Geisler Trafton prema Fass, 2004).

Komensky je uočio da djeca najbolje uče povezivanjem činjenica sa slikama pa objavljuje knjigu *Orbis sensualium pictus* (1658). Ova knjiga sadrži jednostavne natpise na latinskom jeziku s prijevodom na materinji jezik, a uz svaki natpis stoji drvorez sa slikom koja na neki način prezentira taj natpis. Uz to, knjiga sadrži popis slova abecede, a uz svako slovo abecede dodana je slika životinje koja se glasa na to slovo. Primjer, u duhu hrvatskog jezika, to bi bila slika patke uz slovo „k“, jer se patka glasa „kva-kva“. Tako nastaju prvi ilustrirani udžbenici i slikovnice te nova značajka dizajna kojom slike postaju nezaobilazne u dječjim knjigama (Kiefer, Hepler, Hickman, 2007).

U 18. stoljeću, počeli su se izdavati katekizmi namijenjeni djeci, a cilj im je bio objasniti istima ideale jednakosti i slobode. Također, u 18. stoljeću, T. W. objavljuje *A Little Book for Little Children* (1702), knjižicu od 8 strana u kojoj, uz slova abecede i sliku, dodaje stih koji počinje zadanim slovom. Razvojem tehnologije, što je omogućilo korištenje kompleksnijih slika, Geisler Trafton tvrdi da su se razvile knjige-abecede. Umjesto pukog memoriranja abecede, ona je poslužila za učenje novih predmeta (Fass, 2004). Primjerice, knjiga-abeceda kućanskih predmeta bi uz svako slovo abecede sadržavala opis kućanskog predmeta koji počinje na to slovo. Naravno, uz sliku. U 20. stoljeću, kako bi djeci bile još

zanimljivije, neke knjige-abecede se počinju oblikovati prema temi na koju su napisane. Primjerice, korice i stranice knjige abeceda auta se oblikuju u auto. Knjige abecede postaju zanimljive i odraslima, jer se dotiču mnogih tema (Fass, 2004).

4.3. Stripovi i časopisi

U 20. stoljeću postaje popularna literatura zabavnog sadržaja, kao što su stripovi i časopisi. Iako su stripovi prvotno bili namijenjeni djeci, češće su odrasli uživali u njima. Časopise koji su većinom bili namijenjeni tinejdžerima, čitala su i neka djeca koja još nisu ušla u tu dob.

(Kannenberga prema Fass, 2004) navodi da su dva tinejdžera, Jerry Siegel i Joe Shuster, napravili strip čiji je glavni junak, Superman, odmah oduševio publiku i tako postao preteča maskiranim superjunacima, kao što su Batman i Kapetan Amerika. Međutim, stripovi o superjunacima nisu bili jedini omiljeni stripovi. Naime, stripovi o životinjama koje je pokrenuo Disney postali su jednako uspješni, npr. Donald Duck (Fass, 2004).

Krajem 18. stoljeća nastaju kriminalistički stripovi s monstruoznim glavnim likovima, koji također brzo oduševljavaju velike i male čitatelje. Unatoč tome što su imali pouku i što su završavali na način da je zlo kažnjeno, zbog ilustracija ispunjenih krvlju i nasiljem, izazivali su pobunu među odgajateljima i učiteljima. Već ranijih godina, neki su učitelji smatrali da istovremeno korištenje slike i teksta prijeti pismenosti djece, a osim toga mnogi stripovi su bili jezično i gramatički nekorektno napisani (Fass, 2004). Stručnjaci na području psihijatrije smatrali su da slike u stripovima, koje su nasilnog ili seksualnog sadržaja, doprinose razvoju delinkvencije među maloljetnicima. Kako bi zaštitili svoju djelatnost, autori stripova su oformili kodeks prema kojemu će svaki objavljeni strip biti prikladan za zabavu svakog člana obitelji (Fass, 2004). Razvojem popularnosti televizije, neki strip junaci prelaze i na male ekrane te ih i trgovci koriste u proizvodnji igraćaka i drugih predmeta.

Početkom 20. stoljeća, djeca su imala veliki izbor časopisa koji su pokrivali raznolike teme. Neke od tema su: posljednja moda, sport, filmovi, automobili i sl. Zabavni sadržaji uključivali su, kako (Barbas prema Fass, 2004) navodi, detalje iz privatnih života popularnih dječjih TV zvijezda. Osim zabavnih sadržaja, časopisi su sadržavali članke koji su donosili savjete na određenu temu te reklame za različite proizvode. Tako su djeca, recimo, mogla pročitati kako nagovoriti roditelje da im kupe što ona žele. Kao i stripovi, časopisi su izazvali

intervenciju nekih psihologa, jer su vjerovali da savjeti, koje djeca čitaju u njima, potiču delinkvenciju (Jacobson prema Fass, 2004).

5. Dječja književnost

Pisanje literature o djeci i za djecu dovelo je do novog žanra kojeg danas poznajemo kao dječja književnost. Iako su se djeca i ranije koristila knjigama, ona nisu bila ciljano čitateljstvo (Hunt, 1999). Dječja je književnost bila teško zamisliva, dok nije opće prihvaćeno da djeca imaju vlastite potrebe i želje. Kao i svaka književnost, dječja književnost reflektira ideologiju razdoblja i kulture u kojem je napisana (Hunt, 1999).

Stoga, se može reći da se dječja književnost češće bavi problematikom koja interesira odrasle, a ne temama koje bi djeca inače sama izabrala. Dječja književnost ne podrazumijeva samo knjige koje su pisane za djecu, nego i one koju djeca sama izabiru. Tako, često knjige koje su namijenjene odraslima postaju omiljene među djecom i obrnuto (Huck, Hickman, Zidonis, 1982). Autori dječjih knjiga najčešće su odrasli pa je zapravo čitateljstvo to, koje definira naziv ove vrste književnosti. Knjige kojima su autori djeca, u ovom slučaju su iznimke, a jedna od najpoznatijih takvih knjiga je iz 1947. godine *Dnevnik Anne Frank* (Hunt, 1999). Dječja književnost pomaže mladima ulazak u svijet pismenosti i razvoja te oblikuje i usavršava njihove kompetencije (Huck, Hickman, Zidonis, 1982).

U prošlosti su djeca rijetko mogla sama birala što će čitati, a i knjige su im bile rijetko dostupne. Takav se pristup počinje mijenjati tek u kasnim godinama 19. stoljeća, otvaranjem i razvojem javnih knjižnica.

5.1. Slikovnice

O nastanku slikovnica nešto je već rečeno u poglavlju *Didaktičke knjige*. Međutim, nije na odmet posvetiti još malo pažnje toj vrsti dječje književnosti. Slikovnice su prve knjige kojima se djeca mogu služiti u vrtićkoj dobi, iako još ne znaju čitati, ali mogu se zabaviti promatrajući slike. Ukoliko odrasli čitaju djeci, slike im omogućavaju lakše i duže zadržavanje koncentracije. Ono što je većini djece vrlo drago, a i kod većine odraslih budi spomen na djetinjstvo su priče za laku noć. Često su se upravo slikovnice koristile u tu

odgojnu svrhu. Jednu od najpoznatijih takvih priča: *Goodnight Moon* napisala je 1947. godine američka autorica Margaret Wise Brown (Hunt, 1999). U toj priči, autorica nabraja sve nežive objekte vidljive na priloženoj slici, npr. četkicu, rukavice, stolicu i sl., te im poželi laku noć. S obzirom na to da to izazove osmijeh kod djece, priče za laku noć postale su objekti koji ublažavaju strah i anksioznost djece, koju izaziva gašenje svjetla i činjenica da ostaju sama u mraku. Zanimljiv je nastanak priče *Winnie the Pooh* iz 1926. koja je nastala tako da je njezin autor A. A. Milne sabrao priče koje je pričao svome sinu za laku noć (Kiefer, Hepler, Hickman, 2007).

U 20. stoljeću, (Susina prema Fass, 2004), javljaju se modernije slikovnice koje uključuju slikovnice s debljim, kartonskim stranicama kako bi ih novorođena djeca lakše listala, a nastaju i interaktivne, taktilne knjige. Jedna od najpoznatijih takvih knjiga je *Pat the Bunny* iz 1940. godine američke autorice Dorothy Kunhardt. Dok dijete čita, kao što i sam naziv slikovnice kaže, može pomaziti zeca, jer je na obris zeca nalijepljena plišana tkanina ili se može gledati u ogledalo, jer je nalijepljen reflektirajući papir u obliku ogledala, i sl. (Fass, 2004).

5.2. Basne i bajke

Pojava basni seže još u srednji vijek, dok se bajke pojavljuju u ranim godinama 18. stoljeća, što se povezuje s romantičarskim pokretom, a postaju popularne tek kasnijih godina istoga stoljeća.

Jedne od najpoznatijih kratkih priča, koje životinjama daju ljudske osobine i uvijek sa sobom nose moralnu pouku, su zasigurno *Ezopove basne* (Kiefer, Hepler, Hickman, 2007). Zbog poruke koju nose, basne su bile dobro prihvaćene i smatrane prikladnom literaturom za djecu te su brzo ušle u škole. Međutim, pojavom bajki interes za basnama je gotovo u potpunosti nestao (Bottigheimer prema Fass, 2004).

U vrijeme kada su dječje knjige uglavnom bile formalne, instruktivne naravi i više namijenjene učenju, nego zabavi, danski autor Hans Christian Andersen objavljuje svoju prvu bajku te tako započinje revoluciju u dječjoj književnosti i postaje ocem moderne bajke. Koristeći se bujnom maštom, kolokvijalizmom, humorom i elementima fantastičnog, on osvaja čitateljstvo u Europi i Americi. Neke od njegovih najpoznatijih bajki su: *Ružno pače*, *Snježna kraljica* i *Mala Sirena* (Wullschlager prema Fass, 2004). Vrlo popularne su bile i

bajke njemačke braće Grimm, koji su skupili u knjigu narodne priče s elementima bajki. Neke od najpoznatijih su: *Snjeguljica*, *Pepeljuga* i *Crvenkapica* (Fass, 2004).

U početku su bajke bile namijenjene odraslima, ali su uskoro postale obvezno štivo za djecu. Kroz povijest dječje književnosti, često su se vodile debate oko bajki, jer su, svojom maštovitosti i fantastičnim elementima, umanjivale važnost priča o uobičajenom životu. Félicité de Genlis (prema Huck, Hickman, Zidonis, 1982), smatra da čak i bajke imaju pouku, iako mnogi smatraju da nemaju, jer se djeca gotovo sigurno ne sjećaju njih, nego začaranih bića i predivnih palača koje uopće ne postoje, što im daje lažne ideje o životu. Ipak, bajke su i dalje ostale popularna vrsta dječje književnosti. Zanimljivo je, kako Wullschlager (prema Fass, 2004) dalje navodi, da su neke od Andersenovih priča, kao što su *Ružno pače*, *Djevojčica sa žigicama* i *Mala Sirena*, zapravo njegovi zamaskirani autoportreti, odnosno autobiografije.

5.3. Autobiografije

U povijesti nije zabilježeno da su djeca iza sebe ostavila napisane autobiografije u pravom smislu te riječi. Autori autobiografija kako je to postalo čak tradicijom su uglavnom bile osobe treće životne dobi (Baggerman i Dekker prema Fass, 2004). Mnoga su djeca u povijesti ipak pisala dnevnike, jer je to bilo popularno, a neki zbog preporuke pedagoga kako bi sami sebe bolje upoznali. U prvom slučaju, djeca bi ih uglavnom skrivala od drugih, kako se ne bi otkrile njihove tajne, dok su u drugom slučaju, roditelji imali uvid u dnevnik, kako bi pratili djetetov razvoj (Hunt, 1999).

Pojedini dnevnici su sačuvani kao spomen na preranu smrt djeteta. Jedan od njih je već spomenuti *Dnevnik Anne Frank*, koji je objavljen na inicijativu njezinog oca nakon njezine smrti (Fass, 2004). Njemica, Anne, počinje voditi svoj dnevnik u vrijeme Drugog svjetskog rata, kada je njezina osmeročlana obitelj bila prisiljena izolirati se i skriti u malo skrovište kako bi sačuvali svoje živote. Ova djevojčica počinje pisati dnevnik, iako misli da vjerojatno nikoga neće zanimati što je napisala jedna trinaestogodišnja školarka (Frank, 1947). U jednom poglavlju svoga dnevnika ona piše da djeci nije dozvoljeno imati vlastito mišljenje te da ih stalno uštkavaju. Smatra da se djeci, iako su mlada, ne bi smjelo braniti da kažu što misle (Frank, 1947).

6. Tipovi djeteta i djetinjstva u dječjoj književnosti

Dječja književnost obuhvaća knjige koje su napisane za djecu, ali i velik broj knjiga napisanih za odrasle, kojima su glavni likovi djeca, pa ona postaju djeci omiljena štiva i dio dječje književnosti. Način na koji su djeca opisana u dječjoj književnosti, najčešće odgovara trenutnoj situaciji u društvu i kulturi. Tip zlog ili tip nevinog djeteta, tipovi su djeteta koji su uopće potaknuli istraživanje paradigme djetinjstva kroz povijest; a tip razmaženog djeteta pokreće mnoge rasprave u modernim vremenima. Zato će, u ovome poglavlju, upravo ti tipovi djeteta biti predstavljeni. Osim tipova djeteta, bit će predstavljen i jedan tip djetinjstva, koji bi u prošlosti bio nezamisliv, a to je trajno djetinjstvo.

6.1. Zlo dijete

Već je poznato da se u pretpovijesnim vremenima i u vremenu reformacije razvila slika zlog djeteta. Ranije se smatralo da su djeca rođena zla, jer su ona dokaz intimnosti vlastitih roditelja, a kasnije zbog iskonskoga grijeha (Sorin, 2005). Kako bi se riješili tog urođenog zla, odrasli su vjerovali da ih je potrebno žestoko batinati, kako bi postali odgovorni i zreli članovi društva. Kontroliranjem ili zastrašivanjem odraslih, djeca su se učila biti poslušna (Sorin, 2005). Zla djeca su u književnosti često predstavljena kao "divljaci", a karakteriziraju ih tri osobine: neposlušni su, opasni i vođeni vlastitim užitkom. Najpoznatiji primjer knjige o takvom tipu djeteta je knjiga *Lord of the Flies* (Renner, 2016).

6.1.1. *Gospodar muha*

Knjiga engleskog književnika Williama Goldinga *Lord of the Flies* ili *Gospodar muha* iz 1954. godine, započinje padom aviona na pusti otok. Grupa dječaka koja je bila u avionu

ostaje zarobljena na otoku, bez prisutnosti odraslih, prepuštena sama sebi. Dječaci su bili u dobi od šest do dvanaest godina (Golding, 1999). Jedan od istaknutijih dječaka zvao se Jack. Autor ga opisuje kao fizički neprivlačnog, jer je žgoljav, riđokos i ima pjegice. Međutim, poprilično je karizmatične prirode i dobar vođa, što dokazuje činjenica da je u školi voditelj zbora. Zbog toga, smatra da bi trebao biti vođa i ovome društvu, unatoč činjenici da je već odabran Ralph, drugi, jednako tako karizmatičan dječak (Golding, 1999).

Jack uživa bez prisutnosti roditelja, igra se rata, psuje, lovi, i sl. Ali, uživa i u moći koju ima nad slabijima i što su duže na otoku, počinje ju sve više zlorabiti. Prvo nagovara druge dječake da zakolju svinju, a kasnije i Simona jednog od dječaka. U namjeri da ubije dječaka Ralpa, baca koplje na njega, no ne uspijeva mu ubiti ga. On izaziva pobune, a na kraju se odvaja od Ralpa i osniva svoju grupu kojoj pristupaju gotovo svi dječaci. Dječaci odabiru njegovu grupu, jer im je bio zanimljiviji njegov cilj, točnije strast za lovom, nego Ralfov cilj koji skrbi za održavanjem vatre i pravljenja skloništa (Golding, 1999). Kada postane vođa grupe, moć ga počinje još više obuzimati te izaziva nove probleme.

Jack je neposlušan, jer se protivi Ralpu i ustaje protiv vođe te diže pobunu protiv njegovog autoriteta. Opasan je, jer je spreman ubiti ne samo životinju, već i čovjeka. Vođen vlastitim užitkom stavlja svoje potrebe iznad potreba zajednice i to ostvaruje željom i odlaskom u lov. On ove načine koristi u svrhu primamljivanja i drugih dječaka na lov, a kako nitko nije ostao čuvati vatru, ona se ugasila pa je kazna bila takva da brod koji je prolazio kraj otoka nije mogao vidjeti dimni signal i primijetiti cijelu skupinu (Golding, 1999).

Dječaci, na čelu s Pajcekom, mu prigovore zbog toga: „Ti i ta tvoja krv, Jack Merridew! Ti i taj tvoj lov! Mogli smo se svi lijepo vratiti kući...“ (Golding, 1999, 76). Međutim, tako još više razljute Jacka. „Napokon je mogao na nekom iskaliti svoj gnjev. Zakorači i udari Pajceka šakom u trbuh. Pajcek se skljojka stenjajući. Jack je stajao nad njim. Obuzet poniženjem proskiče: „Hoćeš još, hoćeš još? Debeli!“ Ralph zakorači prema njemu, ali Jack odalami Pajceka po glavi. Pajceku odlete naočale i zazveče na kamenju. Pajcek prestravljen cikne“ (Golding, 1999, 76). Prilikom svoje "vlдавine" on koristi zastrašujuću masku koju stavlja na lice, uz popratan krvoločni smijeh, čime izaziva strah kod dječaka i tako ih tjera na poslušnost. Sve navedeno, dovodi do zaključka da je Jack u knjizi prikazan kao tipičan primjer zlog djeteta ili "divljaka".

6.2. Nevino dijete

Poznato je da slike nevinog djeteta nastaju u kasnim godinama srednjeg vijeka. Međutim, takva su se djeca morala oslanjati na roditelje kako bi ispunila svoje potrebe. Tu činjenicu dobro opisuje Froebelova metafora vrtića: „postavlja djecu u poziciju sadnice, stavlja ih u stanje prirodne dobrote, da se za njih brine i da ih se njeguje dok ne procvjetaju u odrasle osobe“ (Sorin, 2005, 13).

Nevinu djecu pokušava se zaštititi od realnog svijeta. Zaklapaju im se oči da ne vide nasilje, smrt ili seksualne sadržaje. Jednako tako, knjige koje sadrže navedene teme te likove poput vještica i čudovišta, nastoje se držati što dalje od ove djece. Ubrzo je posjedovanje statusa nevinog djeteta pokazalo i svoju cijenu. Nevina djeca su se smatrala nekompetentnima, ranjivima i ovisnima te se na njih gleda kao na glinu koja se može oblikovati po volji odraslih (Sorin, 2005).

Nevina djeca u književnosti također imaju tri karakteristike koje se posebno ističu. Prvo, predstavljena su kao ona koja se boje napuštenosti i traže sigurnost. Drugo, njihova prednost je što su puni povjerenja i optimizma pa lako postanu omiljeni i tako zadobiju saveznike. Bez obzira u kakvoj se situaciji našli, zlo ih ne uspijeva iskvariti. Ponekad ih zbog tolike moralne dobrote smatraju naivnima i "budalastima". Treće, njihova najveća mana je to što posjeduju određenu slabost, ali ju ili ne žele priznati ili ju opovrgavaju. Lako se oduševljavaju stvarima, baš poput djece i lako podlegnu znatiželji (Renner, 2016).

6.2.1. *Gospodar prstenova*

Lord of the Rings ili *Gospodar prstenova* je trilogija koju je napisao engleski književnik John Ronald Reuel Tolkien a objavljena je 1954. na 1955. godinu. *Hobit Peregrin (Pippin) Took*, najmlađi rođak glavnog junaka Frode Bagginsa, tipičan je primjer nevinog djeteta. Općenito, u trilogiji, gotovi svi hobiti prikazani su kao miroljubivi likovi, djetinjeg mentaliteta te tjelesne visine do 110 cm, koja također odaje dojam djeteta.

Kada se Frodo odluči na opasan zadatak uništenja moćnog prstena, Pippin hrabro inzistira da ga povede sa sobom: „Mi se hobiti moramo držati zajedno, i držat ćemo se. Ja idem s tobom, osim ako me ne okuju. U družini mora biti i netko tko ima soli u glavi.“ (Tolkien, 2002, 323). Osim toga, ako odlaze njegovi rođaci, on ne želi ostati sam. Citatom je

također oslikana Pippinova duhovitost i entuzijizam, po kojima postaje prepoznatljiv, donoseći tako vedrinu među ostatak družine. Međutim, njegovo neiskustvo, bezbrižnost, znatiželja i razigranost, na takvoj vrsti putovanja pokažu se kao njegove slabosti, jer ponekad nepromišljeno, ali nenamjerno, dovodi družinu u neprilike.

Jednom prilikom iz znatiželje baci kamen u bunar, čiji odjek privuče pozornost orka i dovode živote družine u opasnost. Zbog svojih pogrešaka i naivnosti postane predmetom šale, što se očituje i u odgovoru dobrog čarobnjaka Gandalfa na njegovu izjavu: „Onda ti, Peregrine Took, sigurno nećeš biti izabran!“ (Tolkien, 2002, 323). Ipak, unatoč zadirivanju, nikada se ne obeshrabri, a vrijeme pokaže da naposljetku njegove nenamjerno izazvane pogreške rezultiraju povoljnim ishodom. Još jedan primjer kada je Pippinova znatiželja prividno dovela družinu u opasnost, jest trenutak kada je Pippin pogledao u *palantír*, kristalnu kuglu i time pao pod moćni utjecaj njihova neprijatelja Saurona. Ali, ugledavši Pippinovo nevino i bezopasno lice, Sauronova oholost prevlada te vjerujući da mu Pippin nije nikakva prijetnja, uljulja se u lažni osjećaj sigurnosti i opuštenosti (Tolkien, 2002).

Hobiti tijekom izvršavanja zadataka često nailaze na prepreke i opasne situacije u kojima im je potrebna pomoć i zaštita snažnijih ratnika. Zbog svoje iskrene i simpatične naravi, lako pronalaze saveznike koji im priskaču u pomoć kad god to mogu. Pippin također pronalazi saveznike među entima, gorostasnim čuvarima šume i kraljem Gondora, koji mu daje određene povlastice (Tolkien, 2002). Stekavši njihovo povjerenje, saznaje prave namjere zlog čarobnjaka Sarumana i tako uvelike pomaže ostvarenju zadatka. Zbog toga se čistoća njegova srca pokaže jednako važnom za uspješno izvršenje zadatka, kao Gandalfova mudrost i jaka fizička sprema njihovih saveznika. Do samog završetka, bez obzira na ratove, moć prstena, ljudsku zlobu i oholost, Pippin uspijeva ostati neiskvaren te zadržati radost i dobrotu. Upravo te Pippinove osobine, kao i iskreno prijateljstvo te optimizam da će Frodo uspjeti izvršiti zadatak, bile su ključna podrška Frodi u teškim trenucima borbe s napastima, koje je izazivao moćni prsten (Tolkien, 2002).

6.3. Razmaženo dijete

Djeca postaju razmažena kada pretjerano popusti kontrola roditelja. To ne znači da su takva djeca nužno zla, ali vole kontrolirati svoje roditelje. Ukoliko ne dobiju ono što žele, ova djeca često znaju prirediti neugodne ispade. Nastajanju ovakvog tipa djeteta, pridonijela je

činjenica promjena obiteljskih struktura (Sorin, 2005). Sve su češći slučajevi samohranih roditelja, a situaciju ne poboljšava niti činjenica da većina roditelja radi veći dio dana. Kada se djeca vrate kući iz škole, roditelji su još uvijek na poslu pa su djeca prepuštena sama sebi. Moguće da je takva slika djeteta započela „s roditeljima, koji dolaze kući nakon dugog i napornog radnog dana i zahtijevaju od starije djece da ušutkuju mlađu i tako zadrže mir u obitelji“ (Sorin, 2005, 15).

Zbog svega navedenog, djeca se mogu osjećati neželjeno pa roditelji često pokušavaju svoju neprisutnost nadomjestiti materijalnim dobrima. Dok takav "mito" može trenutno zagladiti stvari, na dugoročnoj bazi, djeca i dalje ostaju nezadovoljna i žele još više, iako su već okružena svime. Često su ova djeca usmjerena samo na svoje potrebe i želje. Ona se znaju ponašati antisocijalno te zapostavljaju pristojnost i ne pokazuju poštovanje prema drugima, jer im se inače dopušta da čine što god žele (Sorin, 2005). Savršen primjer dječje književnosti koji opisuje takav tip djeteta je knjiga *Pipi Duga Čarapa* iz 1945. godine, švedske književnice Astrid Lindgren.

6.3.1. *Pipi Duga Čarapa*

Pippi Duga Čarapa je djevojčica koja ima tek devet godina, a izuzetno je snažna i snalažljiva. Majka joj je umrla, što njenog oca čini samohranim roditeljem (Lindgren, 2010). Njezin otac je kapetan broda pa je zbog posla morao otploviti, a ona je gotovo cijelo vrijeme prepuštena sama sebi, u čemu se pokazuje njezina snalažljivost. Često u mislima razgovara sa svojim roditeljima, što pokazuje koliko joj nedostaje njihova ljubav i briga (Lindgren, 2010).

Pippi se brine o svojim neobičnim kućnim ljubimcima, majmunu i konju, donekle održava urednost kuće, a zna pripremiti i pristojan obrok. No, naviknuta je na to da joj je sve dopušteno. Čini što želi i kad želi, bez obzira kako će to utjecati na druge. Unatoč svojoj velikodušnoj naravi, Pippi se teško uspijeva prilagoditi društvu koje ju okružuje. Na nagovor svojih prijatelja Annike i Tommija ona odluči dati priliku školi, koju do tada nije pohađala. Međutim, već pri samom dolasku u školu zapostavlja pristojnost, jer svojevoljno zakasni u školu dva sata, pod izgovorom da nastava počinje prerano. Na nastavi učiteljica odluči provjeriti njezino znanje, ali Pippi ne pokazuje poštovanje niti prema učiteljici. Primjerice, kada ju učiteljica upita koliko je sedam i pet, ona odgovara: „Čuj ti mene, ako ti to sama ne znaš, nemoj zamišljati da ću ti ja to reći.“ (Lindgren, 2010, 26). Na sljedeće računsko pitanje

odgovara: „Uostalom, ako si baš tako djetinjasto oduševljena za te gluposti, zašto ne odeš tamo u kut i tamo računaš sama za sebe, a nas pustiš da se u miru igramo lovice.“ (Lindgren, 2010, 26). Naime, kako učiteljica nastavlja provjeravati njezino znanje, Pipi ne postaje ljubaznija niti manje svojeglava pa učiteljica odluči prekinuti nastavu. Pipi objašnjava učiteljici da se djevojčica koja nema majku, kojoj je otac kapetan i koja je provela većinu života na pučini, ne može znati ponašati u školi. Učiteljica se sažali, no osim u školi Pipi zapostavlja pristojnost i u drugim situacijama i društvima.

Kada Pipi posjete policajci, s namjerom da ju odvedu u dječji dom, jer dijete ne može živjeti samo, također im neprimjereno odgovara. Odbija suradnju i negoduje, jer u dom ne bi mogla povesti konja i majmuna (Lindgren, 2010). Unatoč ozbiljnosti situacije, započne igru lovice s policajcima te im prilikom "igre" izmakne ljestve da ne mogu sići s krova, u potpunosti im rušeći autoritet. Nadalje, jednom prilikom Pipi je polijevala cvijeće dok je padala kiša. Tommy ju je dobronamjerno savjetovao da to ne čini, ali mu ona odgovori: „De, samo ti pričaj, ali ako sam ja već cijelu noć probdjela radujući se kako ću zalijevati cvijeće, onda neću dopustiti da me ovo malo kiše spriječi u tome“ (Lindgren, 2010, 60). Pri tome, ne želeći shvatiti da čini štetu cvijeću stavljajući svoje želje iznad svega. Sve navedeno potvrđuje da ju autorica prikazuje kao tipično razmaženo dijete.

6.4. Trajno djetinjstvo

U novijim stoljećima odrasli nisu vidjeli djetinjstvo kao doba kroz koje se treba požuriti proći, kako bi se što prije došlo do faze odraslosti. U 19. stoljeću razvio se kult djetinjstva. Postavljena je jasna granica između razdoblja djetinjstva i odraslosti, koja se u prošlosti nije podrazumijevala. Odrasli su beskrajno slavili djetinjstvo u svojim umjetničkim radovima, tekstovima i slikama. Promjene su se dogodile i u književnosti. Priče kojima je svrha poučavanje djece pristojnom ponašanju i moralu, zamjenjuju priče pune mašte, koje zabavljaju ne samo djecu, nego i odrasle. Autori u njima izražavaju želju da se još jednom mogu vratiti u svoje djetinjstvo. One kod odraslih čitatelja bude nostalgiju i uspavanu maštu te bude sjećanje na zaboravljene uspomene iz djetinjstva. Najpoznatije takve knjige su *Alice's Adventures in Wonderland* (Alica u zemlji čudesa), engleskog književnika Charles Lutwidge Dodgsona poznatijeg pod pseudonimom Lewis Carroll te *Peter and Wendy* (Petar Pan), iz 1902. godine, škotskog književnika Jamesa Matthewa Barria.

6.4.1. *Alica u zemlji čudesa*

Alica je znatizeljna sedmogodišnjakinja, koja ulaskom u rupu Bijelog zeca, ulazi u imaginaran svijet, u Zemlju čudesa (Carroll, 1978). Knjige o Alici slave djetinjstvo kao doba u kojemu je pojedinac otvoren mašti, u kojemu je sve moguće, a procesom odrastanja te karakteristike polako nestaju. Iako ljudi ne mogu zaustaviti svoj proces odrastanja i zaista zauvijek ostati djeca, mogu, na neki način, spriječiti psihičko i duhovno starenje, ne dopuštajući mašti da se ugasi te zadržavajući avanturistički duh. Biti odrastao u ovakvim se knjigama ne čini nimalo privlačno pa nije čudno da iste bude želju u odraslima da se vrate u djetinjstvo (Rowe Townsend, 2003).

Alica na svom putovanju upozna raznolika bića, poput Ludog klobučara, koji nije opterećen vremenom, jer za njega vrijeme ne teče. Shodno tome, čajanka koju organizira, nikada ne završava. Također, upoznaje Lažnu kornjaču i Grifona, lava s orlovskom glavom i krilima, koji joj pričaju o školskim predmetima koje su pohađali, a koji se ne čine zahtjevni kao oni koje pohađa Alica. Osim na raznolika bića, nailazi i na hranu i piće s oznakom "Pojede me!" (Carroll, 1978). Nakon što to i učini, određeni zalogaji joj uvećaju tijelo, dok joj ga drugi smanje. Tako, kada se jednom prilikom nađe u kućici Bijelog zeca i popije jedan od čarobnih napitaka, tijelo joj se toliko uveća da ispuni cijelu kućicu te je prisiljena pružiti ruku kroz prozor i nogu kroz dimnjak, ostajući zarobljena u njoj. Autor tako poručuje da biti velik, odnosno odrastao, ima svoju cijenu u vidu slobode. Odnosno, da proces rasta i odrastanja odaje dojam zatočeništva. Ono što Alici omogućuje bijeg iz zatočeništva su domišljatost i mašta. Naime, nakon što ju ljutiti Bijeli zec i njegovi prijatelji počnu gađati kamenčićima, nakon mnogih neuspješnih pokušaja oslobođenja kućice, isti kamenčići se pretvore u kolačiće. Alica pojede kolačiće, oni ju smanje te uspije pobjeći iz kućice. (Carroll, 1978).

Dok je bila zarobljena u kućici, Alica je razmišljala kako bi trebala biti napisana knjiga o njezinoj avanturi u Zemlji čudesa te odluči da bi ju i sama mogla napisati kada odraste. No, onda zaključi da neće nikada odrasti, jer ne može postati veća nego što je u tom trenutku. Ta pomisao ju razveseli, jer to znači da nikada neće biti odrasla žena. Međutim, zabrine ju činjenica da će onda morati zauvijek učiti, ali ju opet utješi pomisao da u kućici nema mjesta

za udžbenike (Carroll, 1978). Zanimljivo je da je i Alici primamljiva pomisao da zauvijek ostane dijete, izuzev činjenice da djetinjstvo podrazumijeva školovanje.

Alicina avantura završi tako da se probudi iz sna i prepriča sve događaje svojoj sestri, koja i sama, prepustivši se mašti, odluta na tren u Zemlju čudesa. Alicina sestra zamisli kako će Alica postati odrasla žena te kako će oči djece zasjati kad ih okupi oko sebe i bude im pripovijedala čudne priče, poput ovog sna (Carroll, 1978). I upravo je to cijnila kod Alice, što vjeruje da će sačuvati bezazlenost i djetinje srce i pod stare dane, prkoseći surovom realnosti ovoga svijeta. Štoviše, zadržavanjem takvog duha, iako ne trajno, uvijek će se moći vratiti u djetinjstvo.

6.4.2. *Petar Pan*

U središtu radnje priče o Petru Panu je djetinjstvo, koje je prezentirano kao predivno razdoblje puno pustolovina. Petar Pan je nestašan dječak, koji može letjeti. Većinu vremena provodi na izmišljenom otoku Nigdjezemska u društvu vile Zvončice i izgubljenih dječaka te mnogih nestvarna bića. U samom uvodu autor navodi da sva djeca odrastaju, osim Petra. Petar odbija odrasti zbog onoga što ga očekuje kada odraste te zbog toga bježi u zemlju vila. „Ne želim ići u školu i učiti. Nitko mene neće uhvatiti, mlada damo, i učiniti me odraslim čovjekom. Želim uvijek biti mali dječak i zabavljati se“ (Barrie, 1982, 27). Petar Pan simbolizira vječnu mladost, nevinost i radost. Osim toga, simbol je bezbrižnosti, koja je slobodna od tereta stvarnosti. Njegove avanture nikada ne završavaju i to je ono što kod čitatelja budi nostalgiju za djetinjstvom. Njegova prijateljica Wendy je žalosna, jer također shvaća, da biti dijete i biti odrastao nije isto, odnosno da će se sve promijeniti kada jednom odraste. „Kada se napune dvije godine, to se nekako uvijek sazna. Druga godina je početak kraja.“ (Barrie, 1982, 5). Međutim, za razliku od Petra Pana, ona se miri s tom činjenicom.

Wendyno i Petar Panovo prijateljstvo počinje kada Wendy pristaje poći s Petrom Panom i svojom braćom u Nigdjezemska, jer joj Petar obećava da će ih naučiti letjeti, a to nitko ne bi mogao odbiti. U Nigdjezemačkoj žive izgubljeni dječaci koji prate Petra Pana u avanturama, Kapetan Kuka i pirati, koji žele uhvatiti Petra Pana, jer je odsjekao Kapetanovu ruku i njome nahranio krokodila te Indijanci koji su u sukobu s piratima (Barrie, 1982). Petar Pan svakoga dana doživi avanturu u koju su uključeni i ostali stanovnici Nigdjezemske. S obzirom na to da je broj takvih avantura velik, autor odluči podijeliti samo jednu, onu o

laguni. Laguna je mjesto gdje se Petar Pan susretao sa sirenama te mjesto gdje bi djeca provodila ljetne dane kupajući se i igrajući igre u vodi. No, jednom za vrijeme njihova odmora, naglo se smrači te se približi piratski brod. Petar Pan i Wendy uoče da su pirati zarobili indijansku princezu Tiger Lily. Petar Pan se dosjeti da bi mogao imitirati Kapetana Kuku, što i učini. Dubokim glasom zapovijedi piratima da oslobode princezu, bez da oni primijete da osoba koja im viče iz mraka nije Kapetan Kuka. No, onda se pojavi Kapetan Kuka i nastane borba između dječaka i pirata. S obzirom, da je Petar svojom domišljatošću spasio indijansku princezu, stekne saveznike među Indijancima (Barrie, 1982).

Pustolovine koje uključuju sposobnost letenja, čarobni otok, borbe s piratima, neprestanu igru bez nadzora roditelja, sirene i vile čine Petar Panovu svakodnevicu, a upravo je to svakodnevica o kakvoj većina djece mašta. No, iako se odrastanjem želja za navedenim stiša, ona zasigurno ne nestaje u potpunosti. Upravo bi takve pustolovine i odrasli željeli prolaziti, odnosno to je ono zbog čega ne bi htjeli odrasti.

7. Engleska dječja književnost i povijesti djetinjstva

Sredina 18. stoljeća smatra se početnom točkom engleske dječje književnosti. Englezi se mogu pohvaliti velikim brojem uspješnica u svim vrstama dječje književnosti. Do početka 19. stoljeća engleska dječja književnost je procvjetala, a autori knjiga mogli su pristojno živjeti samo od pisanja literature namijenjene djeci.

7.1. Engleska dječja književnost u 18. stoljeću

Začetnikom engleske dječje književnosti smatra se John Newbery, autor knjige iz 1744. godine *A Little Pretty Pocket-Book Intended for the Instruction and Amusement of Little Master Tommy and Pretty Miss Polly* (Kiefer, Hepler, Hickman, 2007). Ta se knjiga uzima prvom knjigom koja je napisana posebno za djecu, a navodno se uz kupljenu knjigu, dobivala besplatna igračka. Za dječake loptica, a za djevojčice jastučić za igle (Rowe Townsend, 2003). Ove su igračke bile crne s jedne strane, a crvene s druge. Svaki puta kada bi dječak učinio nešto loše, trebao je zabosti iglu u crnu stranu igračke, a kada bi učinio dobro djelo, trebao je zabosti iglu u crvenu stranu igračke (Rowe Townsend, 2003). Isto je vrijedilo i za djevojčice, samo što su one zabadale igle u jastučić. Tako su mogli pratiti narav vlastitih djela.

Newbery se slagao s Locke-ovom idejom da učenje treba biti zabavno te je knjiga, osim što je poučna, bila i zabavna djeci (Rowe Townsend, 2003). Sadržavala je abecedu, neke mudre izreke te ilustrirane Ezopove basne. Veliki financijski uspjeh koji je ostvario prodajom knjige, otvorio je vrata trgovini dječje literature (Kiefer, Hepler, Hickman, 2007). Newbery kao i Locke nije bio pobornik bajki. U jednom od svojih najpoznatijih djela *The History of Little Goody Two-Shoes* (1765), govori o siromašnoj djevojčici koja je, slično kao i Pepeljuga, bila siročić, ali je bez pomoći dobre vile, uspjela postati učiteljica i vjenčati se za zemljoposjednika, kojeg je očarala svojom iskrenošću i napornim radom (Rowe Townsend, 2003).

Autor Thomas Day, najpoznatiji Rousseauov pobornik, napisao je 1783. godine djelo *History of Sandford and Merton* u tri nastavka (Rowe Townsend, 2003). Ovo djelo govori o

dva dječaka različitih naravi i socijalnog i ekonomskog statusa. Prvi, Harry Sandford, je sin siromašnog farmera, a drugi, Tommy Merton je sin bogatog trgovca. Harry je moralan i čedan, a Tommy je razmažen i iskvaren. Obojici je mentor Mr. Barlow, koji se koristi metodama Rousseauove filozofije. Na opće čuđenje Tommy-a, Harry uopće nije impresioniran luksuzom modernog života te ga kritizira. On preferira svoj jednostavan život, teški rad i male užitke (Rowe Townsend, 2003). Kako se djelo približava kraju, tako i Tommy usvaja iste vrijednosti.

Nadalje, prema Rowe Townsend (2003), na temelju Rousseauove ideje da se djecu ne kažnjava fizički, A. L. Barbauld izdaje knjigu *Lessons for Children books* (1778), R. Edgeworth *Practical Education* (1798), a M. Edgeworth *The Parent's Assistant* (1796). M. Edgeworth je bila popularna po pisanju moralnih priča, koje su hrabrile djecu na konstantan osobni razvoj u moralnom smislu. Takve su priče bile najraširenija vrsta dječje književnosti u 18. stoljeću (Rowe Townsend, 2003).

7.2. Engleska dječja književnost tijekom 19. stoljeća

Pisanje moralnih priča, nasuprot bajkama, strogo je zagovarala Mary Martha Sherwood. Njezino najpoznatije djelo iz 1818. godine je *The History of the Fairchild Family* (Rowe Townsend, 2003). U svakom poglavlju, djeca obitelji Fairchild, Harry, Lucy i Emily, čine nepodopštine koje onda bivaju strogo kažnjene, s upozorenjem kako će takvim ponašanjem dospjeti (u pakao). Primjerice, kada Harry slaže da nije ukrao jabuku, majka ga zaključava u malu sobu na tavanu, bez hrane. Kada ga pusti van, objašnjava mu da to nije učinila zato što ga ne voli, nego zato što se brine za spas njegove duše (Rowe Townsend, 2003).

S obzirom na to da su u viktorijansko doba otmice i iskorištavanja djece bili sve češće, u književnosti se pojavljuje slika ugroženog i maltretiranog djeteta, a koja je jasno vidljiva u liku Olivera Twista, glavnom liku istoimenog djela iz 1838. godine autora Charlesa Dickensa. Riječ je o dječaku koji je u bijegu od skrbnika želeći se osloboditi njegova maltretiranja, upao u ruke kriminalaca koji ga tjeraju na još gora djela, točnije na krađe. Roman *Oliver Twist* postao je prvi engleski roman kojemu je glavni lik dijete (Fass, 2004).

Autori viktorijanske dječje književnosti, po uzoru na viktorijanske ideje koje donose promjene u društvu, kao što su uočavanje žena i razdvajanje muških i ženskih interesa, pišu posebne knjige za dječake i posebne knjige za djevojčice (Rowe Townsend, 2003). Priče za djevojčice, kao što je priča autorice S. Yonge, *The Daisy Chain* (1856), temeljile su se na obiteljskom životu. Spomenuta priča govori o mnogočlanoj obitelji, koja zbog automobilske nesreće izgubi majku. Glavna junakinja Ethel, koja je nespretna i neoprezna, odustaje od svog školovanja, jer smatra da je njena dužnost briga za svoju braću i sestre (Rowe Townsend, 2003).

Priče za dječake, kao što je priča autora R. L. Stevensona *Treasure Island* (1883), ohrabrivale su dječake na pustolovine. Ideja za navedenu priču nastaje u Škotskoj, kada Stevenson boravi sa svojom obitelji u jednoj kolibici. Kako bi zabavio svog posinka, nacrtao je mapu izmišljenog otoka i nazvao ga „otok s blagom“. Ovo mu je dalo ideju za novo djelo. Stevenson u svom djelu izostavlja neka pravila koja su do tada bila uvriježena. Recimo, ne opisuje likove kao isključivo dobre ili isključivo zle, nego jedan lik može biti zlikovac, a istovremeno imati i neke herojske osobine (Rowe Townsend, 2003). Priče o životinjama, npr. knjiga *Jungle Book* (1894), autora Kiplinga, privlačile su i dječake i djevojčice.

7.3. Engleska dječja književnost 20. stoljeća

U 20. stoljeću najpopularnije i najčešće knjige su one koje su pisane u nastavcima. Jedno od nevjerojatnih djela engleske dječje književnosti u nastavcima, je zasigurno C. S. Lewisova kolekcija *Chronicles of Narnia* koja započinje prvom knjigom iz 1950. godine (Rowe Townsend, 2003). Priča je to o četvero djece: Peteru, Susan, Edmundu i Lucy, koji pronalaze u ormaru tajni prolaz u imaginaran svijet Narnije. U tom svijetu nailaze na mnoge situacije koje imaju alegorijsko značenje (Rowe Townsend, 2003).

Vrlo popularne knjige u nastavcima, koje nastaju u 20. stoljeću, su *Lord of the Rings* i *Harry Potter*. Kolekcija knjiga *Harry Potter* djelo su autorice J. K. Rowling koje započinju izlaziti od 1997. godine a pripovijedaju o mladom čarobnjaku istog imena. Popularnost ove kolekcije je toliko narasla, da iako svaki nastavak knjige ima par stotina stranica, učenici od deset ili jedanaest godina se ne protive kada im učitelji zadaju ova djela kao obaveznu literaturu (Kiefer, Hepler, Hickman, 2007).

Kako je tehnologijski razvoj uznapredovao pa s njima i popularnost televizije i kina, sve se više knjiga počinje adaptirati u filmove i serije. Osim što su adaptirane gore navedene kolekcije knjiga, adaptirana je, primjerice, i knjiga *The Sword in the Stone (1939)*, autora T. H. Whitea. Spomenuta knjiga govori o kralju Arturu i njegovim vitezima koji pokušavaju nadmašiti jedni druge u činjenju velikih djela te o idealima hrabrosti i odanosti, kao i o odlučnosti da će žrtvovati vlastiti život za neki veći cilj (Kiefer, Hepler, Hickman, 2007).

Zaključak

Ariesova izjava da djetinjstvo u povijesti nije postojalo kao ideja kakvu danas poznajemo, izazvala je reakcije mnogih kritičara. Stoga je to bio okidač za buđenje interesa stručnjaka za tu, dotada slabo istraženu tematiku. Pregledom dostupne literature o temi rada, može se zaključiti da se paradigma djetinjstva značajno mijenjala kroz povijest. U Antici mnoga novorođenčad nije ni dočekala djetinjstvo, što zbog infanticida, što zbog nezadovoljavajućih higijenskih i zdravstvenih uvjeta, a mnoga su živjela u oskudnim i strogim uvjetima kako bi jednoga dana činili vrsne ratnike.

U srednjem vijeku su djeca nevidljiva i nije postojala granica između djetinjstva i odraslosti, pa se djecu tretiralo kao odrasle. Crkva je popravljala tu sliku naglašujući nevinost i čistoću djece, a humanisti buđenjem interesa za dječje potrebe. Ovo je razdoblje u kojem se počinju otvarati utočišta za neželjenu djecu. Reformisti se zalažu za moralni odgoj, jer smatraju da su djeca po prirodi sklona grijehu pa ih treba očuvati od napasti ovoga svijeta. Locke smatra da djeca nisu urođeno zla, ali ni dobra, već ih formira okolina.

Kako su dolazila novija vremena, tako je postupno društvo uvidjelo djetinjstvo u sasvim novom svjetlu. Romantičari slave djetinjstvo, vraćaju se slici nevinog djeteta i otvaraju prve vrtiće. Rousseau se priključuje takvoj slici, vidi djecu kao urođeno dobru, a okolinu kao onu koja ih kvari. Viktorijansko doba počinje primjećivati djevojčice, koje su dotada bile zanemarene i služile kao pomoć u kući i u reprodukcijске svrhe. Međutim, pojavom industrijalizacije, iako se djetinjstvo počinje sentimentalizirati, moga djeca se zlorabljuju i prisiljena su na rad.

Tek se unutar 20. stoljeća smatra dijete poželjnom osobom pa se ovo doba s pravom naziva stoljećem djeteta, jer djeca dobivaju svoja prava, djetinjstvo je prihvaćeno kao zasebna faza odvojena od odraslosti. Međutim, to je i vrijeme dva svjetska rata koje ostavlja ozbiljne

posljedice na zdravlje i psihu djece. A osim toga, mediji i trgovina također počinju primjećivati djecu te ih iskorištavati i manipulirati njima. Može se uočiti da niti jedno povijesno razdoblje nije idealno za život djeteta, jer svako donosi neke nove izazove i probleme.

Novi pogledi na djetinjstvo potaknuli su autore na pisanje literature o djeci i za djecu. Ove knjige nude savjete kako pravilno odgojiti djecu, pojedine knjige služe u svrhu učenja, dok drugi izvori imaju zadaću zabaviti mladu populaciju čitatelja. Vremenom unutar povijesnih promjena nastaje i nova grana književnosti nazvana dječja književnost pa se otvaraju i dječji odjeli u knjižnicama. Knjige nisu uvijek bile točan odraz društva iz kojeg potječu, često autori imaju potrebe pridodati nešto nerealno ili prikrivati ono što je istinito, kako bi na kraju sadržaj bio zanimljiviji i privlačniji namijenjeno čitateljstvu.

Pregledom dostupne literature, može se zaključiti da je djetinjstvo prikazano književnim likovima najčešće u skladu s promjenama u društvu. Primjerice, knjige *The History of Little Goody Two-Shoes* i *History of Sandford and Merton*, u kojima je jasno vidljiv utjecaj Locke-a i Rousseaua ili *Oliver Twist*, u kojem je vidljiv utjecaj viktorijanskog doba i problema otmice i izrabljivanja djece u 19. st. Zanimljiva je ideja trajnog djetinjstva u knjizi *Petar Pan*, u kojoj se vidi najveća promjena paradigme djetinjstva s obzirom na onu rano-povijesnu, kada djetinjstvo uopće nije postojalo.

Pedagogija kao znanost koja se bavi djecom, relativno je mlada i ima još puno mjesta za napredak i istraživanja unutar novih područja u koja treba zaći. Činjenica jeste da treba početi uključivati djecu i njihova viđenja u rasprave i istraživanja koja se tiču njih samih i njihova životnog razdoblja. Rad s djecom je izazov, jer je svako dijete jedinstveno te ne postoji gotova formula za sretno djetinjstvo. Međutim, nema sumnje da je važno baviti se djetetom i djetinjstvom, jer je ovo razdoblje ključno u formiranju osobe pa tako i cjelokupnog društva.

Literatura:

- Anić, V., et al. (2002). *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.
- Archer, R. L. (1964). *Jean Jacques Rousseau: His Educational Theories Selected from Émile, Julie and other writings*. New York: Barron's Educational Series.
- Babić, N. (2014). *Suvremeno djetinjstvo: teorijski pristupi, prakse i istraživanja*. Osijek: Filozofski fakultet.
- Barrie, J. M. (1982). *Petar Pan*. Zagreb: Mladost.
- Cambridge business English dictionary*. (2011). Cambridge: Cambridge University Press.
- Carroll, L. (1978). *Alica u Zemlji čuda*. Zagreb: Mladost.
- Corsaro, W. (2005). *The Sociology of Childhood*. Bloomington: SAGE.
- DeMause, L. (1982). *Foundations of Psychohistory*. New York: Creative Roots.
- Fass, P. S. (2004). *Encyclopedia of Children and Childhood in History and Society*. New York: Thomson Gale.
- Frank, A. (1981). *Dnevnik Anne Frank*. Zagreb: Vjesnik.
- Franz, M.-L. von. (1997). *Archetypal Patterns in Fairy Tales Studies in Jungian Psychology By Jungian Analysts*. Toronto: Inner City Books.
- Goldson, B. (1997). 'Childhood': An Introduction to Historical and Theoretical Analyses. U: Scraton, P., 'Childhood' in 'Crisis'?. (str. 1-29.), London: UCL Press.
- Golding, W. (1999). *Gospodar muha..* Zagreb: Algoritam.
- Gudjons, H. (1994). *Pedagogija: temeljna znanja*. Zagreb: Educa.
- Huck, C. S., Hickman, J., Zidonis, F. (1982). Children's Literature. *Theory into Practice*, 21 (4), 238-332.
- Hunt, P. (1999). *Understanding Children's Literature*. Routledge: London.
- Key, H. (1909). *Century of the Child*. New York: G. P. Putman's Sons.

- Kiefer, B. Z., Hepler, S. Hickman J. (2007). *Charlotte Huck's Children's Literature*. Boston: McGraw-Hill.
- King, M. (1981). *Childhood, welfare and justice: a critical examination of children in the legal and childcare systems*. London: Batsford Academic and Educational.
- Ledić, J. (2000). *Dnevnik Mladena Lokara*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Lindgren, A. (2010). *Pipi Duga Čarapa*. Zagreb: Znanje.
- Locke, J. (1824). *The Works of John Locke in Nine Volume*. London: Rivington.
- Lukaš, M. (2010) *Obiteljski odgoj u Hrvatskoj - razvoj ideja od 1850. do 1918. godine*. Rijeka: Hrvatsko futurološko društvo.
- Mason, J., Steadman B. (1997). The Significance of the Conceptualisation of Childhood for Child Protection Policy. *Family Matters*, 46, 31-36.
- Rousseau, J. J. (1889). *Emil ili ob uzgoju*. Zagreb: Hrvatski pedagogijsko-književni sbor.
- Rowe Townsend, J. (2003). *Written for Children: An Outline of English-language Children's Literature*. London: The Scarecrow Press.
- Pataki, S., et al. (1939). *Pedagogijski leksikon: priručnik za teoriju i praksu uzgoja*. Zagreb: Minerva.
- Petz, B. (2005). *Psiholgijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pollock, L. (1983). *Forgotten children: Parent-child relations from 1500 to 1900*. Cambridge: University Press.
- Postman, N. (1982). *The Disappearance of Childhood*. New York: Vintage Books.
- Renner, K. (2016). *Evil Children in the Popular Imagination*. Flagstaff: Palgrave Macmillan US.
- Sorin, R. (2005). Changing Images of Childhood- Reconceptualising Early Childhood Practice. *International Journal of Transitions in Childhood*, 1, 12-21.
- Tolkien, J. R. R. (2002). *Gospodar prstenova: Prstenova družina*. Zagreb: Algoritam.
- Vasta, R., Haith, M., Scott, M. (2004). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Wyse, D. (2004). *Childhood Studies: An Introduction*. New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Zaninović, M. (1988). *Opća povijest pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.

Summary

*The topic of this thesis is the overview of childhood paradigm formation through the history of society and in children's literature. The conceptualization of the childhood differed in history due to different economic, cultural, social and political changes. Some of those changes which took place in Western Europe during the ancient times to 20th century will be discussed, just as their influence on the conceptualization of childhood. Philosophers who are of great significance for that period and topic are the Empiricist philosopher John Locke and the Enlightenment philosopher Jean-Jacques Rousseau. The thesis also gives insight into the childhood paradigm formation in the practice of writing books about children and for children. Children's literature and literature for children are important for childhood, because they contribute to the understanding of childhood and because children enjoy spending their time reading them. Considering literature for children, the focus will be on advise manuals, didactic books, comic books, and magazines, while considering children's literature, the focus will be on the prose forms, that is, novels, picture books, fables, fairy tales, and autobiographies. Furthermore, the thesis presents the selected dominant types of the child characters in children's literature using the concrete examples from the following stories: *The Lord of the Flies*, *The Lord of the Rings*, and *Pippi Longstocking*. Also, the idea of permanent childhood in *Alice in the Wonderland* and *Peter Pan* and *Wendy* is presented. Finally, it is given the insight to the historical review of the prose forms of English literature, from the emergence of children's literature in the 18th to the 20th century. Reviewing the selected literature, significant changes are shown in the childhood paradigm formation through history, just as its impact on the presentation of childhood in children's literature and literature for children.*

Keywords: English children's literature, literature for children, characters, models of behaviour